Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 291 (9361) | Четверг, 1973 чыл, декабрь 13 | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп

ЭШ Б. Е. ЩЕРБИНАНЫ ССРЭ-НИҢ НЕФТЬ БОЛГАШ ГАЗ ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ БҮДҮРҮЛГЕЛЕР ТУДУУНУҢ МИНИСТРИНГЕ ТОМУЙЛААР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Эш Борис Евдокимович **Щербинаны** ССРЭ-ниң нефть болгаш газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелер тудуунуң министринге томуйлаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1973 чылдың декабрь 11.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедип алган улуг чедиишкиннери дээш база тарааны болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле албан хүлээлгелерин күүседиринге күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорукту көргүскени дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң крайларының, областарының болгаш автономнуг республикаларының хөй бөлүк колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын, көдээ ажыл-агыйның механизаторларын, специалистерин, «Сельхозтехниканың», белеткел, транспорт, суг ажыл-агый болгаш өске-даа организацияларның ажылдакчыларын, а ол ышкаш партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының ажылдакчыларын ССР Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының чедиги сессиязы

ДҮҮН КРЕМЛЬГЕ

Декабрь 12-де Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының чедиги сессиязы ажылдап эгелээн.

Эртенгиниң 10 шакта палаталарның хуралдаар залынга Эвилел Совединиң Даргазы **А. П. Шитиковтуң** даргалаашкыны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң хуралы ажыттынган.

Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адыш часкап уткааннар.

Чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хынаанының дугайында Мандат комиссиязының илеткелин дыңнаан.

Депутаттар сессияның хүн айтырыын, а ол ышкаш ооң ажылының чурумун чаңгыс үн-биле бадылааннар.

* * *

Эртенгиниң 11 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга Националдар Совединиң Даргазы **Я. С. Насриддинованың** даргалаашкыны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң хуралы ажыттынган.

Эштер **А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Д. Ф. Устинов** оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хынаанының дугайында Мандат комиссиязының илеткелин дыңнаан.

Депутаттар сессияның хүн айтырыын, а ол ышкаш ооң ажылының чурумун чаңгыс үн-биле бадылааннар.

* * *

Декабрьның 12-де хүндүскүнүң 12 шакта Кремльдиң Улуг ордузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының чедиги сессиязының Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы эгелээн.

Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны депутаттар болгаш аалчылар туруп келгеш, диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының ийи аңгы хуралынга бадылаан сессияның хүн айтырыглары:

1. 1974 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында.
2. 1974 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1972 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында.
3. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

Ийи палатаның каттышкан хуралын Эвилел Совединиң Даргазы депутат **А. П. Шитиков** ажыткан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле илеткел кылган.

Хүн чурумунуң ийиги айтырыы—«1974 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1972 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** кылган.

* * *

16.00 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга Эвилел Совединиң депутаттары чыылганнар.

Эштер **Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, А. А. Громыко, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов** оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Даргазы депутат **А. П. Шитиков** хуралды ажыткан.

1974 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1974 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1972 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдеринчи илеткелин Эвилел Совединиң План-бюджет комиссиязының Даргазының оралакчызы депутат **В. Г. Ломоносов** кылган.

Сессия ажылын бөгүн үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дыштаныр хүннү 1973 чылдың декабрь 29-та субботадан декабрь 31-де понедельникче шилчидерин доктааткан.

1974 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

Эштер депутаттар!

Бо чылын бистиң чуртувус иштики болгаш даштыкы-даа политика талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг болган. Бо дээрге тоску беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылының планын күүседир дээш совет улустуң күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүнүң чылы болган. Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш совет күрүневис СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы Тайбың программазын амыдыралга чайгылыш чокка, идепкейлиг боттандырып турар. Бо чылын СЭКП Төп Комитеди, ТК-ның Политбюрозу, Л. И. Брежнев боду-даа делегей социализминиң туруштарын улам быжыглаарынче, Совет Эвилелиниң болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарның делегей харылзааларынга чедип алганы боттут чүүлдерин улам быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын быжыглаарынче, тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынның принциптерин аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелер аразынга харылзааларның норма-чижектери кылдыр быжыктырарынче угланган даштыкы политика талазы-биле дыка хөй чугула базымнарны кылган. Совет Эвилелиниң тайбың даштыкы политиказын тайбының болгаш социал депшилгениң херээн үнелеп көрүп турар бүгү кижилер чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Ону тайбыңга ынак күштерниң Бүгү-делегей конгрези тодаргай көргүскен болгаш ооң киржикчилери Коммунистиг партияның, совет улустуң тайбың дээш демиселге шылгараңгай ролюн бедик-биле үнелээннер.

Делегейге Совет Эвилелиниң ат-алдары чылдың-на улам улгадып турар болгаш бо талазы-биле бистиң ажыл-агый база культура тургузуушкунунга чедиишкиннеривис чугула рольду ойнап турар. Ол — совет улустуң маадырлыг күш-ажылының, партия Төп Комитединиң СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле политиктиг база организакчы улуг ажылының үре-түңнели бооп турар.

Дараазының чылында планның кол-кол даалгаларын силерге айыткаарының мурнунда 1973 чылда болгаш беш чылдың үш чылдарының дургузунда бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң эң чугула түңнелдеринге допчузу-биле доктаарын чөпшээреп көрүңер.

1973 чылда болгаш беш чылдың үш чылдарында ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түңнелдери

Беш чылдың баштайгы үш чылдарында ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйы улам хөгжээн. СЭКП ТК-ның декабрь (1972 ч.) Пленумунуң шиитпирин боттандырар талазы-биле алган хемчеглерниң база 1973 чылдың улус ажыл-агый планын хуусаа бетинде күүседири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының калбарганының ачызында салдынган сорулгалар кол-кол көргүзүглер талазы-биле колдуунда-ла доллур болгаш ажыр күүсеттинер.

Хамыктың мурнунда-ла чурттуң хереглелге болгаш чыылдага ажыглаттынып турар национал орулгазының хемчээлиниң 1971—1972 чылдарда ортумаа-биле 4,6 хуу болганынга удур 1973 чылда 6,3 хуу көвүдээрин айтыры эргежок чугула. Тодаргайлаарга, беш чылдың баштайгы ийи чылында немелде өзүлдениң чылда ортумак деңнелинден ол 1,4 катап ажыг болур. Беш чылдың үш чылдарының дургузунда национал орулганың немелде өзүлдези 44 миллиард рубль бооп, дайын мурну—1940 чылдың бүгү национал орулгазын ажар. Бо чылдарда национал орулганың хереглел фондузунуң талазынче чамдык эде хуваалдазы болган болгаш ооң өзүлдези 18 ажыг хуу болуп турар, а национал орулганың ниити өзүлдези 16,4 хуу бооп турар.

1973 чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң планы ажыр күүсеттинер. Үлетпүр продукциязының бүдүрерин план ёзугаар 5,8 хуу улгаттырар деп көрген турза-даа, ол 7,3 хуу болур. 7 миллиард ажыг рубльдиң продукциязын пландан ажыр кылып үндүрер болгаш сайгарар. Беш чылдың үш чылдарының дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээли 23,1 хуу, ооң иштинде «А» бөлүктүң 24,1 хуу болгаш «Б» бөлүктүң 20,3 хуу улгадыр апаар.

Беш чылдың үш чылының дургузунда электри энергиязын ажылдап үндүрери 174 миллиард киловатт-шак, нефть болгаш газтыг конденсатты тывары — 75 миллион тонна, каң эзилдирери — 15 миллион тонна ажар, автомобильдер кылып үндүрери —680 муң, демир чондурар станоктар —9,3 муңга көвүдээр, көдээ ажыл-агый машиналары — 933 миллион рубльге, цемент—14 миллион ажыг тоннага көвүдээр, пөс аймаа — 850 миллион дөрбелчин метрге, трикотаж кылыглары — барык 134 миллион кезекке, соодукчулар —1,4 миллион хире кезекке, мебель — 885 миллион рубльге көвүдээр. Өске-даа хевирниң продукцияларын бүдүрери улам көвүдээр.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчылары бедик түңнелдерни чедип алган. Тарааның эң бедик дүжүдүн —220 миллион тоннаны алган бис. Ол болза эрткен чылдыындан 52 миллион тонна хөй-дүр. Тараа садып алырының улус ажыл-агый планы дыка ажыр күүсеттинген. Хөвеңниң база бедик дүжүдү —7,6 ажыг миллион тонна алдынган. Хөвең тарыыр республикаларның ажыл-ишчилери бистиң чиик үлетпүрүвүстүң хөгжүүрүнге быжыг баазаны тургузуп турар. Чигир свеклазы, тарымал-тоорук, ногаалар, картофель болгаш шай эрткен чылдыындан оранчок хөй чыгдынган болгаш белеткеттинген. Кыш берге болган болза-даа, колхозтар болгаш совхозтар малдың болгаш куштарның баш санын көвүдеткен, оларның продуктулуун бедиткен болгаш мал ажылының продукциязын садарының планы чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын улам ыңай быжыглаар талазы-биле хемчеглер чайгылыш чокка боттанып турар. Беш чылдың үш чылының дургузунда акшаландырыышкынның бүгү-ле үнер дөстериниң күсели-биле көдээ ажыл-агыйның хөгжүдеринге 72 миллиард хире рубльдиң капитал салыышкынын берген, ол болза беш чыл планын ёзугаар ол-ла үеле бээр кылдыр көрдүнген турганындан барык 2,5 миллиард рубльге хөй болуп турар-дыр.

Бүдүрүлге, чуртталга-коммунал болгаш культура тудуушкунунуң калбак программазы күүсеттинген. Үш чылдың дургузунда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынының хемчээли 280 миллиард рубль ажыг болур, ооң түңнелинде чурттуң кол бүдүрүлге фондулары 26 хуу өзер болгаш 1972 чылдың өртектери-биле алырга, 670 миллиард рубль чедер.

1973 чылда капитал салыышкыннарының хемчээли барык 98 миллиард рубль болур. Үлетпүрде чүс-чүс бүдүрүлгелерни, цехтерни болгаш объектилерни ажыглалга киирген, олар улуг күчүлүг, техника болгаш мурнакчы технология талазы-биле бедик деңнелдиг агрегаттар-биле дериттинген.

Чурттуң транспорту чедиишкинниг хөгжүп турар. Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък сөөртүр талазы-биле планы 1973 чылда болгаш беш чылдың үш чылының дургузунда күүсеттинип турар.

1973 чылда чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр боттуг орулга 4,5 хуу көвүдээр, а беш чылдың үш чылының дургузунда ниитизи-биле 13,5 хуу өзер. Бо чылын ажыл төлевириниң адакы хемчээли айда 70 рубльге чедир бедиир, оон-биле кады Ыраккы Чөөн чүктүң, Сибирьниң, Ортаа болгаш Мурнуу Уралдың, Казахстанның болгаш Ортаакы Азияның бүдүрүлге адырларында ортумак ажыл төлевирлиг ажылдакчыларның тариф төлевири болгаш доктаамал шалыны база көвүдээр. Үлетпүрге дүне ажылдааны дээш немелде төлевирни бедиткен. Ажылдап турар херээженнерниң ажылының болгаш амыдыралының байдалын улам экижидер, база ол ышкаш амы-тынын оскунган шерит-албанныгларның өг-бүлезин пенсия-биле хандырарын бедидериниң хемчеглери боттанып турар.

Калбак хереглелдиң бараан-нарын бүдүрерин өстүрген чорук үш чылдың дургузунда үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээлин 20 ажыг хуу көвүдедир арганы берген, а ооң эң улуг хемчээли 1973 чылда 184,4 миллиард рубль чедер. Чоннуң хереглелиниң чамдык бараан-нарының ассортиментизи болгаш шынары чоннуң өспүшаан турар хереглелин долу хемчээлдии-биле хандырып шыдавайн турар болза-даа, бедик шынарлыг хептерни, идиктерни, культура-амыдырал хереглелиниң бараан-нарын садары калбарып турар.

Совет кижилерниң чурттталга байдалын экижидери болза чоннуң чаагай чоруун бедидериниң кол угланыышкыны болур. Амгы беш чылды күүседип тургаш, чурттталга тудуунга беш чыл планынга көрдүнгенинден 3 миллиард рубль хөй капитал салыышкынын күрүне үндүрген. 1973 чылда 108,4 миллион квадрат метр шөлдүг чурттталга бажыңнары туттунар, а беш чылдың үш чылдарын катай алырга, ол 323 миллион квадрат метр болур болгаш 34 миллион кижилерниң чурттталга байдалын экижидер арганы берген.

Беш чылдың эрткен чылдарында чырыдыышкын, культура болгаш кадык камгалалы улам ыңай хөгжүлдени алган. Ажылчы чоннуң күш-ажылының болгаш дыштаныылгазының байдалдары дыка экижээн.

Ынчалза-даа улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде эки түңнелдер-биле чергелештир чамдык бергедээшкиннерниң болгаш четпестерниң барын, беш чыл планының 1971—1973 чылдарда онаалдаларының элээн хөй көргүзүглерин доллур күүсеттинмейн барганын демдеглээри чугула. Ол болза ажылдап турар үлетпүрлерге бүдүрүлгени улгаттырарының аргаларын доллур ажыглаваан-биле, чаа киирген күчүлерни оожум шиңгээдип ап турары-биле, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер, чүнүң-даа мурнунда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле онаалдаларны чедир күүсетпээни-биле холбашкан.

Эштер депутаттар! Сессияның мурнуу чарыында бооп эрткен СЭКП ТК-ның Пленуму 1974 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын чүүлдүг деп көрген болгаш ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга чугаалажыры-биле киирген. Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседирде чугула сорулгаларының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Пленумга делгереңгей чүве чугаалаан.

Ол чугаага бердинген экономика хөгжүлдезиниң боттуг болгаш ханы анализи, айтыышкыннар болгаш түңнелдер бүгү план база ажыл-агый организацияларының ажылын экижидер, 1974 чылдың планын күүседиринче ажылчы чонну эвилелдээр талазы-биле удуртукчу үндезин болур ужурлуг.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң темпилери болгаш деңзигүүрү база 1974 чылда планның сорулгалары

Чугаалажып көөрү-биле силерге киирген 1974 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планы үлетпүрнүң чамдык адырларын хөгжүдериниң темпилерин бедидерин, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын улам быжыглаарын, техниктиг депшилгени дүргедедирин болгаш чоннуң амыдырал деңнелиниң өзүлдезин хандырарын баш удур көрүп турар. 1971—1973 чылдарда чедип алдынганынга деңнээрге, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң көргүзүглерин экижидерин, улус ажыл-агыйының деңзигүүрүн сайзыраңгайжыдарын планда көрүп турар. 1974 чылда национал орулганы өстүрериниң темпизи, 1971—1973 чылдарда ортумаа-биле 5,2 хуу турганынга удур, 6,5 хуу болур. Айыттынган чылдарда ортумаа-биле 14,6 миллиард рубль турганынга удур, национал орулганың тулган немелде өзүлдезин дыка улгаттырып, 20 миллиард рубльден ажырар апаарын борта демдеглээри чугула.

Хереглел чүүлдериниң бүдүрүлгезин өстүрериниң темпилерин мурнаткан турарын планда көрген. Ол болза чоннуң боттуг орулгаларын, 1971—1973 чылдарда ортумаа-биле 4,3 хуу турганынга удур, 5 хуу улгаттырар арганы бээр.

Үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң оннуң тос кезээ хирези, тудуг-монтаж ажылдарының, көдээ ажыл-агый продукцияларының болгаш демир-орук транспортунга сөөртүлгелерниң шуптузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырганының күсели-биле чедип алдынар.

ҮЛЕТПҮР

Үлетпүр продукциязының өзүлдезин, 1973 чылда манап турарынга деңнээрге, 6,8 хуу, ооң иштинде «А» бөлүктүң продукциязын 6,6, «Б» бөлүктүң продукциязын 7,5 хуу улгаттырарын көрүп турар.

1974 чылдың планында одалга-энергетика адырларынче улуг кичээнгейни угландырган. Электроэнергия бүдүрүлгезин 975 миллиард киловатт-шак чедирерин, азы бо чылдың деңнелинден 6,6 хуу бедидерин көрген.

Одалганың кол хевирлерин тыварын дараазында хемчээлдерге улгаттырар деп турар: нефтини болгаш газ конденсадын барык 30 миллион тоннага, азы 7 хууга, газты 20,8 миллиард кубометрге, азы 8,8 хууга улгаттырар. Ынчаарга нефть болгаш газ тывыжының кол немелде өзүлдезин Барыын Сибирьден, Казах ССР-ден, Ортаакы Азиядан, Коми АССР-ден, Удмурт АССР-ден, Пермь болгаш Оренбург областардан алыр деп көрүп турар. Келир чылын ниити узуну 9 муң километр ажыг дурттуг нефть болгаш газ дамчыдылгаларын, 85 насос база ком-

(Уланчызы 2-ги арында).

МОСКВА. КРЕМЛЬ. ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң сески чыыжының чедиги сессиязы дүүн мында ажылдап эгелээн.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ОДАЛГА ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ НАЧАЛЬНИГИНГЕ ЭШ Б. С. НЕЧАЕВТИ ТОМУЙЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Одалга үлетпүрүнүң эргелелиниң начальнигинге эш Борис Семенович **Нечаевти** томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1973 чыл, декабрь 12.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының чедиги сессиязы

Депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

прессор станцияларын ажыглалга кирери көрдүнген.

Нефть болбаазырадырын 6,8 хууга көвүдедири көрдүнген. Хөмүр-дашты 679,1 миллион тоннаны азы бо чылга бодаарга 10 миллион тонна хөйнү казарын көрүп турар.

1974 чылдың улус ажыл-агый планы болза улус ажыл-агыйның база чоннуң оттулар чүүл-биле болгаш электроэнергия-биле чогумчалыг болгаш үзүктел чокка хандырарын колдуунда хандырып турар.

Металлургия үлетпүрү улам ыңай хөгжүүр. Ооң мурнунда бүдүрүлгениң ниити өстүрериниң-даа, кара металлдарның шынарын бедидер, прокаттың, хоорзаларның, метизтерниң эң-не камналгалыг хевирлериниң ассортиментизин калбартырының болгаш бүдүрүп үндүрерин көвүдедириниң-даа талазы-биле сорулгаларны план салып турар. 135,9 миллион тонна каңны эзилдирери көрдүнген, белен прокат бүдүрери 95,2 миллион тонна, хоорзаларны—15,1 ажыг миллион тонна чедер. Деңнээри-биле, эң-не сайзыраңгай капиталистиг чурт болур АКШ-ка 1972 чылда 123 миллион тонна каңны бүдүрген дээрзин чугаалаза чогуур.

Пластмасстарны болгаш чаа материалдарның өске-даа хевирлерин бүдүрери өссе-даа, кара металлдар конструкция талазы-биле кол материал болуп артар болгаш кара металлургияның өзүлдезиниң темпилеринден машина тудуунуң продукциязын бүдүрери болгаш капитал тудугнуң хемчээлин көвүдедири шиитпирлиг чергези-биле хамааржыр дээрзин демдеглээри эргежок чугула.

Сөөлгү чылдарда кара металлдарны бүдүрерин көвүдедири улус ажыл-агыйының оспушаан турар хереглелинден элээн хожудап турган дээрзин чугаалаар херек. ССРЭ-ниң Кара металлургия министерствозу ол четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула. Аар машина тудуунуң министерствозу, Тускай монтаж тудуг министерствозу кара металлургия объектилериниң тудугларының планының күүсеттинген турарын хандырар, а Аар машина тудуунуң министерствозу болгаш машина тудуунуң өске-даа министерстволары — ол объектилерни дерилгелер-биле чогуур өйүнде хандырар ужурлуглар.

Өңнүг металлургияга алюминий бүдүрерин 8,2 хуу, никельдиин — 13,7 хуу көвүдедири планда көрдүнген. Чесхола болгаш өске-даа өңнүг база ховар металлдарны бүдүрериниң өзүлдезиниң бедик темпилиг болуру көрдүнүп турар.

Химия болгаш нефтехимия үлетпүрү мурнуку хевээр бедик темпилерлиг хөгжүүр, оларның продукциязының 1974 чылда өзүлдези 9,8 хуу болур. План ёзугаар минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин 11,2 хуу көвүдедип, ооң хемчээлин, беш чыл планында көрдүнгени ышкаш 80,2 миллион тоннага чедирери. синтетиктиг каучукту бүдүрери 11,8 хуу, автомобиль дугуйларын бүдүрери—10,7 хуу өстүрери көрдүнген.

Минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрериниң ниити хемчээлинге концентраттыг болгаш нарын чемишчидилгелерниң улуг-деңзизин 1970 чылда 62,6 хуу турганынга удур 76 хуу чедирген турар. Синтетиктиг чуктарны болгаш пластиктиг массаларны бүдүрери 10,1 хуу өзер турда, полиэтиленни бүдүрери 16,5 хуу, полистиролдуу — 14 хуу өзер.

1974 чылдың планында **машина тудуушкунун** хөгжүдеринче улуг кичээнгей салдынган, ол болза улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга техниктиг депшилгени хандырып турар эң чугула адыр болгай. Машина тудуушкунунуң продукциязын 10,4 хууга көвүдедири планда көрдүнген. Ооң иштинде көдээ ажыл-агый машиналарын, автомобильдерни, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң дерилгелерин, саналга техниказын бүдүрери улам бедик темпилер-биле хөгжүүр.

Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадырының үлетпүрүнде чурттуң чөөн чүк районнарынга ыяш белеткелин улам ыңай сайзырадыры планнаттынган. 1974 чылда тудуг ыяжын бүдүрери 2,5 миллион кубометрге көвүдээр. Ынчалза-даа ыяшты улам ханызы-биле болбаазырадып кылыры болгаш ооң артынчызын ажыглаары ыяш материалдарның курлавырларын 20 ажыг миллион кубометрге көвүдедир арганы бээр. Целлюлоза бүдүрери 7,2 хуу, картоннуу—8,4 хуу болгаш саазынныы—2,5 хуу өзер.

Целлюлоза-саазын продукциязын бүдүрериниң өзүлдези күчүлерни ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмейн турарындан, ажыглалга киирип турар бүдүрүлгелерни болгаш объектилерни оожум шиңгээдип ап турарындан, ажылдап турар бүдүрүлгелерниң күчүлерин долузу-биле ажыглавайн турарындан саадап турар дээрзин демдеглээр херек.

Тудуг материалдарының үлетпүрүнге цемент бүдүрери 4,9 хуу, асбоцемент каптазыннары —4,6 хуу, даг-дугу — 6,2 хуу, тудуг шили — 3,5 хуу көвүдээн турар, ол болза ук материалдар талазы-биле улус ажыл-агыйының хереглелдерин колдуунда хандырар.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп турар адырларның хөгжүлдези, ол адырларның продукция бүдүрерин улам ыңай көвүдедири 1974 чылдың планын ёзугаар чиг-эт курлавырларын, бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле болгаш боттуу-биле ажыглаарының, барааннарның ассортиментизин калбартырының болгаш шынарын бедидериниң күсели-биле боттаныр. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин 7,5 хууга көвүдедир.

Чиик үлетпүрнүң продукцияларын бүдүрүп үндүрерин 4 хуу өзүлделиг кылдыр планнап турар. Пос-таавы аймааның бүгү хевирлерин 10 миллиард дөрбелчин метрден ажыр бүдүрер. Дүктен кылган болгаш торгу пөстерни, аргыг чок материалдарны, иштики хептерни, хөм идиктерни, аян-шинчилиг хептерни улам бедик темп-биле бүдүрерин көрүп турар. 1974 чылда күрүнениң шынар демдээн тывыскан кылыгларның чаа хевирлерин болгаш чоннуң хөйү-биле хереглеп турар барааннарын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир талазы-биле онаалдаларны доктааткан.

Аъш-чем үлетпүрүнүң продукция бүдүрүп үндүрерин 7,6 хуу көвүдедирин көрүп турар. Ынчангаш свекладан чигир бүдүрери 20 хуу база үнүш үзү бүдүрери 24 хуу, үнүш болгаш ногаалар консерваларны 13-тен ажыг хуу, виноград арагазын бүдүрери 24 хуу өзер.

Эът-сүт үлетпүрүнге эът бүдүрерин 7,6 хуу база чалаң сүт продукциязын 7 хуу көвүдеткен турар. Колбаса кылыгларын, ыштап-кадырган болгаш хайындырарынга белеткээн эът аймаан бүдүрерин база калбартыр.

Балык аъш-чем продукциязын бүдүрерин 6,8 хуу өстүрерин көрүп турар.

Культура амыдырал-чуртталгага болгаш ажыл-агыйжы сорулгаларга хереглеттинер барааннарны бүдүрерин көвүдедиринче планда улуг кичээнгей салдынган, ону 20,5 миллиард рубль хемчээлдиг ийикпе, азы 10 хуу өзүлделиг кылдыр бүдүрерин көрген. Соодукчулар, телевизорлар, мотоциклдер, мебельдер, шактар, суй-белектер, аяк-сава болгаш өске-даа барааннарны бүдүрери көвүдээр. Өңнүг телевизорлар, шыгжаар ийи кезек черлерлиг соодукчулар, хеп чуур автоматтыг машиналар болгаш өске-даа бедик шынарлыг барааннарны бүдүрерин дыка өстүрер.

ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидериниң үндезини — машина тудуушкунунуң продукциязының чаа хевирлерин шиңгээдип алырынче планда улуг кичээнгей салдынган. Машиналарның дерилгелериниң болгаш приборларның 4 муң ажыг чаа хевирлерин шиңгээдип алырын көрүп турар. Бүдүрүлге ажылдарын механизастаарының болгаш автоматчыдарының, мурнакчы технологияны нептередириниң талазы-биле 540 онаалдаларны көрген, ооң иштинде 80 технологтуг чорудулгаларны шиңгээдип алырын планнап турар.

Приборлар тудуушкунунга 700 ажыг кылыгларның чаа хевирлерин шиңгээдип алырын айыткан. Кара металлургияның технологтуг ажылдарын комплекстиг механизастаарынга чугула ужур-дузалыг автоматчыдылганың чепсек-херекселдерин болгаш чаа приборларын бүдүрүп үндүрериниң талазы-биле 23 онаалданы планда киирген. Өске-даа министерстволарга машиналарның болгаш дерилгелериниң чаа хевирлерин бүдүрер талазы-биле бедик онаалдаларны тургускулаан.

1974 чылда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга бүдүрүлгениң технологиязын сайзыраңгайжыдарынче планда улуг кичээнгейни салган.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстиг механизастаарынга хереглээр дерилгелерни бүдүрүп үндүрери дыка өзер. Чижээ, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге хереглээр янзы-бүрү 13 аттарлыг чаа тракторларны, а ол ышкаш өске-даа чүүл-бүрү ажылдарга хереглээр амгы үениң көдээ ажыл-агыйының 77 аттарлыг машиналарын шиңгээдип ап база бүдүрүп үндүрерин айтып турар.

Электрилиг саналга техниказын ажыглавышаан, бүдүрүлгени эргелеп башкарарын автоматчыткан система-биле чорударының талазы-биле ажылдарны дыка калбартырын планда көрүп турар. 650 системаны, ооң иштинде 200 ажыг системаның технологтуг чорудулгаларын болгаш агрегаттарын автоматчыдарын ажыглалга киирерин айтып турар.

Улус ажыл-агыйының планнаашкыны эргижиреп калган техниктиг шиитпирлерни боттандырбазын хандырбышаан, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга техниктиг депшилгени нептередиринге делгем орукту ажыткан турар ужурлуг. Ол чорук улус ажыл-агыйының бүгү звеноларының удуртулга системазын сайзыраңгайжыдарын негеп турар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Эштер депутаттар!

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын улам быжыглаары болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин база белеткээрин моон ыңай улам көвүдедири 1974 чылдың планында көрдүнүп турар. Ук планның күүселдези көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарының талазы-биле бистиң партиявыстың ажылдап кылганы комплекстиг программаны боттандырарынга улуг базым болур.

1974 чылда көдээ ажыл-агыйының ниити продукциязының хемчээли 100 млрд. рубль ажар, ол болза байлак дүжүттүг болган бо чылдың деңнелинден 6,4 хуу хөй болур.

1973 чылга бодаарга, келир чылын колхозтарның болгаш совхозтарның ажыглап турар черлериниң гектар бүрүзүнден 7,6 хуу хөй ниити продукцияны алыры көрдүнүп турар. Көдээ ажыл-агыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 11 хуу болур.

Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге болгаш бүдүрүлгеге хамаарышпас өске-даа тудугларынга 1974 чылда 18,4 млрд. рубльдиң күрүне капитал салыышкынын киирерин планда көрген. 1973 чылдың күүсеттинер планындан ол 11,6 хуу хөй болур. Колхозтарның капитал салыышкыны 9,5 млрд. рубль болурун планда көрген.

Көдээ ажыл-агыйның ажыктыг чоруун бедидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринче, бүдүрүлгениң интенсификастаашкынын көскүзү-биле бедидер дээш көдээ ажыл-агыйның бүгү техниктиг баазазын, минералдыг чемишчидилгелерни, машиналарны эң-не ажыктыг ажыглаар айтырыгларже кичээңгейни күштелдирери чугула. Партия ТК-ның чоокта чаа болган Пленумунга эш Л. И. Брежнев ол айтырыгларже онза кичээңгейни угландырган.

Черни мелиорастаар ажылдарны күштелдирер талазы-биле 1974 чылда хөй чүүлдер кылдынар. Күрүнениң капитал салыышкыннарының күсели-биле 1974 чылда беш чыл планында көрдүнген 767 муң ганың орнунга 862 муң га черни суггаттыг болдурар.

Ортаакы Азияның республикаларынга, Закавказьеге, РСФСР-ге болгаш Украин ССР-ге суггаттыг черлерниң шөлү көвүдээр. Чурттуң соңгу-барыын болгаш төп районнарынга культурлуг одарларны суггатчылдар ажыл калбарар.

Улуг хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң чоогунга ногаа өстүрер суггаттыг черлерни ажыглалга киирериниң талазы-биле онаалдалар күрүне планында бир дугаар кирип турар.

Мал ажылының комплекстерин болгаш куш өстүрер фабрикаларны тудар талазы-биле улуг ажылдар планда көрдүнген.

1973 чылга бодаарга, 1974 чылда көдээ ажыл-агый 8,9 хуу хөй тракторларны, 11,2 хуу хөй чүък автомашиналарын, 12 хуудан хөй көдээ ажыл-агый машиналарын алыр. К-700, Т-150 болгаш МТЗ-80 деп маркаларлыг күштүг тракторларны болгаш чүгле «Нива», «Колос», «Сибиряк» деп маркалыг чаа комбайннарны көдээниң ажыл-ишчилери алыр.

1974 чылда көдээ ажыл-агый 64,6 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни алыр. Ол дээрге 1973 чылдаазындан 7,6 миллион тонна, а беш чылдың планын ёзугаар 1974 чылга төлевилээнинден 1,6 миллион тонна хөй болур.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Транспорттуң бүгү хевирлери-биле чүък саарылгазының хемчээлин 1974 чылда 5,3 хуу көвүдедири көрдүнген. Моон мурнундагы чылдарда ышкаш транспорттуң автомобиль болгаш хоолай дамчыштыр чүък шуудар хевирлери бедик өзүлделиг болур. Хоолайлар дамчыштыр чүък шуударының хемчээли эрткен чылдыындан 19 хуу, автотранспорттуң — 8 хуу, хемниң — 7,7 хуу, далай транспортунуң—4,4 хуу, а демир-оруктуу — 3,1 хуу өзер.

Транспорттуң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле улуг ажылдар боттаныр.

Далай болгаш хем транспорту улам хөгжүүр болгаш чаа судноларны алыр. Эрги порттарны чаартыры болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чаа портту тудары көрдүнген.

Хамааты ужар чүүл флоду чаа самолёттарны болгаш вертолёттарны алыр, ужудуушкуннарны айыыл чок болдурарын хандырар хемчеглерни моон ыңай улам боттандырар.

Автомобиль транспортунуң чүък саарылгазының хемчээли 305 млрд. тонна-километр чедер. 400 муң чаа чүък машиналарын автомобиль транспорту алыр.

Ниитизи-биле 17 муң километр хемчээлдиг кадыг шывыглыг оруктарны ажыглалга киирер, бензин кудар автоматтыг станцияларны, техниктиг хандырылга станцияларын немей тудар.

Харылзааның ачы-дуза чедирериниң хемчээли 7,8 хуу өзер. Телефон станцияларының ниити дугаарларының санын 6,6 хуу көвүдедирин көрген. Радио дамчыдар болгаш телестанцияларның тудуунуң талазы-биле ажылдар үргүлчүлээр.

КАПИТАЛ ТУДУГ

1974 чылда капитал тудугнуң талазы-биле улуг-улуг сорулгаларны шиитпирлээр агаар. Улус ажыл-агыйының өзүлде темпилери болгаш чоннуң амыдырал деңнелин бедидери капитал тудугну сайзырадырындан улуг чергелии-биле хамааржыр деп чүве билдингир.

Акшаландырыышкынның бүгү дөстериниң аайы-биле улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннарының ниити хемчээли 1974 чылга онааштыр 104,2 миллиард рубль хемчээлдиг кылдыр көрдүнген. Дайын мурнунда бүгү үениң дургузунда капитал салыышкыннарының хемчээлинден ол барык ийи катап ажыг.

1973 чылдаазынга деңнээрге, капитал салыышкыннарының хемчээли 6,5 хуу улгадыр.

Үлетпүрнүң оттулар чүүл бүдүрер адырларынга, кара болгаш өңнүг металлургияга, химия үлетпүрүнге, машина тудуушкунунга, чиик, аъш-чем, эът-сүт база балык үлетпүрүнге капитал салыышкыннарының өзүлде темпилери улам бедидир кылдыр төлевилеттинген.

Планда капитал салыышкыннарын мөөңнеп каттыштырар болгаш оларның ажыктыын бедидер деп айыткан. Ону барымдаалааш, төпчүткен капитал салыышкыннарының ниити хемчээлиниң 70 хуу хирезин ажыглалга киирер объектилерниң тудуун доозарынга берген турар.

1974 чылда төлевилеттингениниң ёзугаар капитал салыышкыннарын ажыглалга киирер тудугларга бээрин көвүдедирге болгаш мөөңнеп каттыштырарга, оранчок хөй бүдүрүлге күчүлерин база кол фондуларны ажыглалга киирери хандыртынар. Ниитизи-биле күрүнениң капитал салыышкыннарын ажыглап тургаш, кол фондуларны ажыглалга киирери, 1972 чылда 72,7 миллиард рубль болганынга удур 86,8 миллиард рубль хемчээлдиг болган турары төлевилеттинген.

Материалдыг болгаш саң хөреңгилери-биле капитал тудугну хандырарының боттуг бергелерин база ажыглалга киирер объектилерге тудуг-монтаж организацияларының күштерин болгаш хөреңгилерин мөөңнеп каттыштырарының эргежок чугулазын барымдаалааш, 1974 чылда төпчүттүнмээн капитал салыышкыннарының аайы-биле пландарны ажыр күүседирин кызыгаарлаары саналдаттынып турар. Ооң-биле чергелештир 1974 чылда планда айыткан, төпчүттүнмээн капитал салыышкыннарындан ажыр акшаландырыышкын бээриниң чогуур хөреңгилерин ажыглап тургаш, областарның болгаш чер-черниң автомобиль оруктарын тударын, улустуң хереглел барааннарын бүдүрер талазы-биле чер-черниң үлетпүр бүдүрүлгелерин калбартырын база тудуп тургузарын, хоорайларны болгаш ажылчын суурларны чаагайжыдарын, эмнелге черлерин, поликлиникаларны калбартырын, 1974 чылда улус ажыл-агыйының планының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан ажылдарны боттандырарын чөпшээрээн.

Планда тудуг үлетпүрүнүң баазаларын болгаш тудуг-монтаж организацияларының күчүзүн улам улгаттырар деп айыткан.

Тудугнуң хуусааларын кызырар болгаш шынарын бедидер, тудугларга дериглерниң база ажылчын күштүң ажылдаарының үзүктелирин, тудуг материалдарының хораарын чайладыр шиитпирлиг базымны кылган турар ужурлуг.

УЛУСТУҢ АМЫДЫРАЛ ДЕҢНЕЛИН БЕДИДЕР

Эштер депутаттар! Төлевилеттинип турарын ёзугаар чурттуң экономиказын хөгжүдери, национал орулганы улгаттырары болгаш улустуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедири совет улустуң материалдыг амыдыралын улам бедидер талазы-биле чаа-чаа хемчеглерни алырын 1974 чылдың планынга баш бурунгаар айтыр арганы берип турар.

Ажылчын, албан-хаакчыларның айда ортумаа-биле алыр ажыл төлевири 3,6 хуу, колхозчуларның ажыл төлевири—6,1 хуу улгадыр. Ниитилелдиң хереглел фондулары 6,5 хуу улгадыр болгаш 82,5 миллиард рубль чедер. Ниитизи-биле чоннуң кижи санынга онааштыр алырга, боттуг орулгалар бо чылдаазынга деңнээрге, 5 хуу улгадыр.

1974 чылда чурттуң чөөн девискээрлеринге ортумак шалыныг ажылчын, албан-хаакчыларның ажыл төлевириниң бетики хемчээлин, доктааттынган төлевир чижек хемчээлдерин болгаш шалының улгаттырары доозулган турар база ол хемчеглерни алырын Волга-Вятка девискээринге, Поволжьеге, Донбасска, Ростов обласка болгаш өске-даа хөй-хөй девискээрлерге чоорту боттандырып эгелээр. Инвалидтерге болгаш азырадыкчыларын оскунган өг-бүлелерге тыпсыр пенсияларны улгаттырган турар. Эвээш шыдалдыг өг-бүлелерниң уругларынга тыпсыр дузаламчы тургузары төлевилеттинип турар.

Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин барымдаалааш, 1947—1956 чылдарда үндүрген иштики чээлилерни төлеп эгелээри төлевилеттинип турар.

Садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлери улам сайзыраар. Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазын 1973 чылдаазынга деңнээрге, 11,6 миллиард рубль ийикпе, 6,3 хуу улгаттыргаш, 196 миллиард рубль хемчээлдиг болдурар. Чиик автомобильдерни садары оранчок көвүдээр.

Улустуң бүгү хереглел барааннарынга чоннуң негелдезин эң долу хандырар сорулга-биле эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш төп албан черлери немелде бараан курлавырларын дилеп тывар, барааннарның ассортиментизин калбартыр болгаш оларның шынарын бедидер талазы-биле, а ол ышкаш ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң боттарының бүдүрүлгезиниң продукциязын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле ажылды 1974 чылда үргүлчүлээри эргежок чугула.

Чоннуң хандырылга адыры улам хөгжүүр апаар.

1974 чылда, эрткен чылдардагызы ышкаш, база-ла чуртталга тудуунуң улуг хемчээлин боттандырарын көрүп турар. Акшаландырыышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле 113,4 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг, азы 1973 чылдыындан 5 миллион дөрбелчин метр хөй шөлдүг чуртталга бажыңнарын тудуп, ажыглалга киирер ужурлуг.

Коммунал тудуг талазы-биле ниитизи-биле 17 муң километр узун дурттуг суг дамчыдылга, канализация, чылыг болгаш газ четкизин ажыглалга киирерин, 3,3 миллион квартираны газчыдарын, трамвайларның 160 ажыг километр шугумун болгаш 464 километр троллейбус шугумун тударын төлевилээн.

Чырыдыышкын, өөредилге болгаш кадык камгалалы улам хөгжүүр. 1974 чылда 1332 муң өөреникчилер өөренир школаларны тудар, азы бо чылын беш чыл планында айытканындан 63,4 муң олут хөй болур. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Көдээниң ниити билиг школазының ажылдаар байдалдарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1973 чылдың июль 2-де доктаалын ёзугаар көдээ школаларны тударынга болгаш хөгжүдеринге эргежок чугула акша-хөреңгини үндүрүп берип турар, ол акша-хөреңгиниң күсели-биле 817,5 муң өөреникчилер өөренир школаларны тудуп, ажыглалга киирер.

1974 чылда дээди өөредилге черлеринге студентилерни хүлээп алыры 943 муң кижи чедер; дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлери 1974 чылда улус ажыл-агыйынга 1,8 миллион ажыг специалистерни белеткеп бээр.

Клуб албан черлери ийи муң хире, массалыг библиотекалар 2 муңга немей өзер.

1974 чылдың төнчүзүнде эмнелге оруннарының ниити саны 2935 муңга четкен турар. Чоннуң 10 муң кижизинге онааштыр оруннарның саны 1970 чылда 109,2 турган болза, 1974 чылда 115,8 болур.

БҮДҮРҮКЧҮ КҮШТЕРНИ ТААРЫШТЫР ТУРГУЗАРЫ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИ

Бүгү эвилелдешкен республикаларның экономиказын болгаш культуразын улам хөгжүдери, оларның ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдерин болгаш специализастаарын ханыладырын, бүдүрүлгениң бар курлавырларын ажыглаарын экижидерин болгаш бойдустуң чаа курлавырларын ажыглалга киирерин 1974 чылдың планында көрген.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларынга дүүштүр чурттуң чөөн талакы девискээрлериниң одаар чүүл-энергия болгаш чиг-эт курлавырларын ажыглаарынга үндезилээш, оларны дүрген хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салган. Чурттуң Барыын Сибирьге нефть болгаш газ үлетпүрүнүң улуг баазазын тургузары, Братск-Усть-Илимск болгаш Саян бүдүрүлге-девискээр комплекстерин хөгжүдери уламчылаар. Усть-Илимск ГЭС-тиң баштайгы агрегаттарын, Братскиде, Красноярск алюминий болгаш Барыын-Сибирь металлургия заводтарында чаа күчүлерни ажыглалга киирер. ССРЭ-ниң европа талазында нефть болгаш газтың улуг дамчыдылгаларының тудуу үргүлчүлээр. Ыраккы Чөөн чүктүң экономика күчүзүн өстүрери уламчылаар.

Казахстанга болгаш Ортаакы Азияның республикаларынга үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин дыка өстүрерин төлевилээн, оларда хөмүр-даш, нефть болгаш газ тывыжын, өңнүг металлдарны, минералдыг чемишчидилгелерни, а ол ышкаш тарааны, хөвеңни, мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедирин төлевилеп көрген.

Планда айыткан хемчеглерни боттандырары чөөн талакы девискээрлерниң күсели-биле нефть болгаш газ тывыжының, өңнүг металл бүдүрүлгезиниң кол немелде өзүлдезин алыр, чуртка ниитизи-биле үлетпүр продукциязын бүдүрерин өстүрериниң эң бедик темпилерин хандырар арганы бээр.

ССРЭ-ниң европа талазының үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының мурнунга улуг сорулгалар салдынган. Ол девискээрлерде Курск магнит аномалияның демир руда курлавырларын шиңгээдип алыры уламчылаар, Ново-Липецк металлургия заводунга, Оренбургта газ ажылдап кылыр заводка, Нижне-Камскиде, Тольяттиде, Балаковода нефтехимия бүдүрүлгелеринге чаа күчүлер ажыглалга кирер.

Ынчаарга ССРЭ-ниң европа талазында үлетпүр бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң кол кезиин, а Москвага, Ленинградка болгаш өске-даа чамдык улуг хоорайларга бүгү немелде өзүлдени ажылдап турарларның санын көвүдетпейн тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң күсели-биле алган турар ужурлуг.

Украинага болгаш Белоруссияга машина тудуушкуну, демир болбаазырадыры, электроэнергетика, химия болгаш аъш-чем үлетпүрү шапкын темп-биле хөгжүүр. Закавказьениң республикаларынга химия, машина тудуушкунун, тудуг материалдарының үлетпүрүн, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн улам хөгжүдери көрдүнген. Прибалтика республикаларының болгаш Молдав ССР-ниң үлетпүрү улуг хөгжүлдени алыр.

ДАШТЫКЫ ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААЛАР

Совет Эвилелиниң даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаазы 1974 чылда улам хөгжүүр. Даштыкы садыг саарылгазы 1973 чылдыы-биле деңнээрге, ооң 10 хуу көвүдээр.

Моон мурнунда ышкаш, ооң кол-ла үлүү социалистиг чурттарга, бирги ээлчегде, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарга онаажыр апаар. Ол чурттар-биле кады ажылдажылга Комплекстиг программаны ёзугаар социалистиг экономиктиг таарыштырылганы боттандырып чорударын калбартырынга үндезилеттинер.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын 1974 чылда хөгжүдериниң Күрүне планының составынга кириштир моон мурнунда туруп көрбээн тускай кезекти ажылдап кылган, ында ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле ССРЭ-ниң социалистиг экономиктиг интеграциязын хөгжүдериниң хемчеглерин айыткан.

Хөгжүп орар чурттар-биле ССРЭ-ниң даштыкы экономиктиг харылзаазы 1974 чылда идепкейлиг хөгжүүр. Ол чурттарга машиналарны болгаш дериг-херекселдерни бээри, экономиканың дыка хөй адырларының хөгжүүрүнге техниктиг дузаламчы ол күрүнелерниң хамаарышпас чоруунуң быжыгарынга идиг болур.

Сайзыраңгай капиталистиг чурттар-биле ССРЭ-ниң экономиктиг харылзааларын улам хөгжүдерин планда база айытып турар. Ындыг күрүнелер-биле садыг харылзаалары улус ажыл-агыйынга ажыглаар, ССРЭ-де кылдынмайн турар амгы үениң машиналарын болгаш дериг-херекселдерин, а ол ышкаш өске-даа барааннарны алыр арганы бээр.

* * *

Эштер депутаттар! 1974 чылда улус ажыл-агый планының силерге айыткаан кол-кол даалгалар болза СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салганы партияның экономиктиг политиказын моон-даа соңгаар боттандырарынче угланганының дугайын херечилеп турар-дыр. Ында материалдыг бүдүрүлгениң бүгү адырларын хөгжүдер талазы-биле берге-даа болза, боттандырып болур даалгаларны, улустуң амыдыралының деңнелин экижидер көргүзүглерин айтып турар. 1974 чылдың планын боттандырары чурттуң экономиказын болгаш культуразын улам хөгжүдеринге улуг салыышкын болур.

Бо планны күүседир төлээде, бүдүрүлгени организастаарын экижидери, планныг даалгаларны күүседирде күш-ажыл болгаш күрүне сагылга-чурумун бедидери, бүгү курлавырларны улам долдур ажыглаары чугула деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап турар.

1974 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир чорук бүгү беш чылды чедиишкинниг доозарынга чугула ужур-дузалыг боор, чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын улам улгаттырарынга, улустуң материалдыг чаагай чоруун база культурлуг деңнелиин бедидеринге таарымчалыг байдалды тургузар деп, СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпиринде айыткан. **(Адыш часкаашкыны).**

(СЭТА).

ДЕПУТАТТАРНЫҢ БЕДИК ИДЕПКЕЙИ-БИЛЕ

Советтер болгаш амыдырал

Соңгулда округтарынга депутаттарның идепкейлиг ажылдаары — Советтиң ажыл-чорудулгазының үре-түңнелдиг болурунуң, ооң чон-биле харылзаазын быжыглаарының чугула чүүлү болур дээрзин «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында» ССРЭ Хоойлузунда айыткан. Боттарының соңгуткан девискээрлеринге чоннуң төлээлекчилериниң ролю болгаш идепкейи Советтиң ажыл-чорудулгазын база күштелдирер деп чүве оон-на билдингир ышкажыл.

Ол сорулганы канчаар шиитпирлезе экил? Бүгү депутаттарны, ылаңгыя бир дугаар соңгутканнарны эрге-чагырга органнарының хөй талалыг ажыл-чорудулгазынче хаара тудар дээш чүнү кылза экил? Бо чылдың июнь 17-де болуп эрткен чер-чер Советтериниң соңгулдаларының соонда күүскомнарның мурнунга тургустунган чугула айтырыгларның бирээзи ол болуп турар. Чөөн-Хемчиктиң район, хоорай, көдээ Советтеринде шупту 447 депутат соңгуткан. Оларның хөй кезии бүдүрүлгелерде, колхозтарда, совхозтарда материалдыг чүүлдер бүдүрүлгезинде шуут ажылдап турар. Оларның округтарга ажылын доктаамал хайгаарап, кылып чоруткан ажылын эки билип ап, өөренип көөрү, бүгү талалыг дузаны чедирери чугула. Бодунуң соңгукчулары-биле доктаамал харылзааны тудуп, кымның канчаар ажылдап турарын билип алырынга ол биче эвес ужур-дузалыг.

Чоннуң төлээлекчилериниң эрге-хүлээлгелериниң дугайында хоойлунуң амыдыралга боттаныышкынының талазы-биле айтырыгны бо чылын районнуң бүгү Советтериниң сессияларынга чугаалашкан.

Ол ышкаш соңгулдалар кампаниязының үезинде ужуражылга хуралдарынга чыылган соңгукчуларга ону база калбаа-биле таныштырган. Ынчангаш районнуң чер-чер Советтериниң депутаттары чазактың ол сагыш салыышкынынга боттарының бүдүрүлгеге болгаш соңгулда округтарынга идепкейлиг ажылы-биле харыылап турар.

Советтерниң амгы чыыжының депутаттарының иштинде чон-биле быжыг харылзааны тудуп тургаш, оларның сагыш-оналын өөренип көрүп, чоннуң негелде, хереглелдерин хандырарынче сагыш салып, идепкейлиг ажылдап турарлар бисте көвей. Чижээ, район Совединиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы А. Шаалы бо чылдың август айда «Алдан-Маадыр» совхозта сиген белеткелиниң байдалын активчилерниң киржилгези-биле хынаан. Ооң түңнелинде чамдык четпестерни илереткен болгаш ону комиссияның хуралынга чугаалашкаш, тускай шиитпирни хүлээп алган. Совхозтуң дирекциязы мал чеминиң белеткелин дүргеледириниң хемчээн ап, бүгү күштү олче мөөңнээн.

База бир чижек. Чадаана АТБ-зиниң удуртукчулары хоорайның Лихачев кудумчузунда чуртталга бажыңнарынче суг системазын коллективтиң күжү-биле киирип, эки чүүлдү кылганнар. Ынчалза-даа кудумчуну дургаар каскан траншеяны үр үеде дуглавайн турганы чурттакчыларга таарымча чок болган. Мону соңгукчулар Чадаана хоорай Совединиң депутады Валентина Сарыгларга дыңнатканнар. Траншеяны дуглаарын АТБ-ниң удуртукчуларындан депутат каш удаа дилезе-даа, күүсетпээннер. Ынчангаш депутат эш Сарыглар бо айтырыгның талазы-биле сессияга негелде тургускан соонда траншеяны дуглаан.

Депутат кижи бодунуң бүгү ажыл-ижи-биле соңгукчуларның идегелин шынзыктырып бадыткаар, кажан-даа улустуң аңаа негелделериниң деңнелинге турар ужурлуг дээрзин хоойлуда айыткан болгай. Бистиң районнуң чер-чер Советтериниң хөй депутаттары күш-ажылга бедик үлегерин көргүзүп, районнуң экономиказын хөгжүдеринге илигни берип турарын маңаа чугаалаары артык эвес. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Дүвүреңде хойжу бригадазында Дарышмаа Орусовна Куулар район Совединиң сөөлгү ийи чыыжынга улаштыр депутатка соңгудуп келген. Бо шиитпирлиг чылда ол төрүүр чүс хойдан-на 99 хураганны менди ап доруктуруп, бир хойга онааштыр 2,6 кг дүктү кыргып, 15 тонна сигенни кезип, 10 тонна саваңны бөлүп алган. Амгы үеде ооң коданында хойлары хүр кыштап турар. Район Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржак 137, Алдан-Маадыр көдээ Совединиң депутады Доржу Аныянович Ооржак 140 хураганны төрүүр чүс хойга онааштыр камгалап алганнар.

Районнуң чер-чер Советтериниң депутаттары соңгулдалар үезинде соңгукчуларның берген чагыгларын күүседир дээш боттуг ажылды чорудуп турар. Районда школаларның, уруглар албан черлериниң, эмнелге пунктуларының материалдыг баазазы сөөлгү чылдарда элээн экижээн. Бо чылын Алдан-Маадыр суурда 320 олуттуг школа, Суг-Аксында 60 олуттуг интернат, Шемиде 60 олуттуг ясли-сад ажыглалда кирген.

Хоойлуда магадылаан эрге-хүлээлгелерин ажыглааш, Советтерниң депутаттары ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунунуң планнарының, Советтиң шиитпирлериниң күүселдезин организастаар дээш чер-черде улуг ажылды чорудуп турарлар.

Советтерниң, оларның депутаттарының ажылының үре-түңнелдии, дээштии хөй чүүлдерден хамааржыр. Маңаа хамыктың мурнунда районнуң, колхозтарның, совхозтарның экономиказы, ажыл-агыйжы, организакчы сорулгаларның күүселдезиниң деңнели кол черни ээлээри билдингир. Бистиң район күрүнеге сүт садарының чыл планын амгы үеде 97,7 хуу, дүктү 100 хуу, эътти 89,9 хуу күүсеткен. Ажыл-агыйлар багай эвес дүжүттү өстүрген, күрүнеге тараа садар хүлээлгезин район ажыр күүсеткен. Тоску беш чылдың шиитпирлиг чылының планныг онаалдаларын чедиишкининиг күүседир дээш социалистиг чарыш бо хүннерде улам хайныгып турар.

Д. ДҮЛҮШ,

ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң секретары.

ЧУРУМАЛ

Николай Федорович далажып чор

Балгазын биле Кызыл аразының автооруунга ак-көк самосвал маңнап орган. Ооң башкарыкчызы узун дурт-сынныг болганындан шала күдүйүпкен, мотору изип чораан машиназының кабиназының чылыындан дүктүг бөргүн уштуп салып каарга, дески, мөңгүн өңнүг бажының дүгү шала ажылып каарга, дески, мөңгүн өңнүг бажының дүгү шала ажылып каан соңгадан салгынга селбереңейнип чорзан. Даңдып каан соңгадан салгынга селбереңейнип чорзан. Даңгаар хадыдан бүткен арыгжыгашты эртип чыда: «Эх, магалыын аар! Чайлыг болза, борта арыг агаардан мага хандыр тынып, анаа-ла селгүүстеп базып чорза!» деп, ол бодаанган.

Оон өске кижилер болза чолаачылаар бо кадыг-берге ажылды-даа шагда каапкан, өске чиик ажыл тып алган орар ийик. Оон ыңай Николай Федоровичиниң чүгле чолаачылап 23 чыл ажылдап келгеш, чедип алган шаңнал-макталы-даа четчир-ле болгай: автотранспорт эргелелиниң Хүндүлүг дептерине мөңгези-биле адыч киир бижиткен, республиканың Хүндүлел самбыразынга чеже-даа кирген, ленинчи юбилейлиг медальдың эдилекчизи, а акша болгаш өртектиг белектиг медальдың эдилекчизи, а акша болгаш өртектиг белектерни чеже алган чүве! А ол ам-даа 18—20 харлыг аныяктарта чеже алган чүве! А ол ам-даа 18—20 харлыг аныяктардан дудак чок туткуп турар. Бөгүн бо чанып орары дег, 13-15 хонук тудуглар кезип, командировкалап, өөнүң херээжен ээзиниң чугаалаары ышкаш, «дүгүй кырынга хонуп чорупбээр».

Балгазын суур чоогунда орук тудуунга сай, довурак сөөртүп, 15 хонуп чорда, № 2 АТБ-ниң ийиги автоколонназының начальниги келгеш: «Даарта сыгыр даң бажында Кызылче хап кирер сен» дээнин ёзугаар чанып орары бо. Чамдыкта уругларының пези-биле аас булаажыр чыгыы апаар:

— Сен дээрге аң-мең дег, соок, кургаг чем чип, душканна черинге бора-бүдүн хонуп чорааш, аарыг тывар боор сен, Коля. Кончуунну көр даан: безин чадаарда бажың дүгү элекке-ле ак өшкү болган!— деп кадайы химиренир.

Сөзү удур кыжырыыр:

— Кырган-чөнүк апарган болзумза, өскээр боданып көр даан!

— Элип турар сөстериңниң чөгенчиин! Бажында уруглар чок болгаш-ла эки-дир. Ол чүү дээриң ол чүвел? Сээң удуртукчуларың мындыг кенен кижини канчап мактап, шаңнап турар улус ирги?

— Кырганың кандыг-даа болза ажылдаары кончуг болдур ийин, кадай — дээш, маргылдааны баштактанчыышкынбиле үзүп кааптар.

...Хөй-ле кевин-херек чок бодалдар бажынга кирип, туткуп ора, эртенги кышкы туман шуглаан республика найысылалының барааны көстүп келгенин ол эскербээн. Хоорай девискээринге келгеш, бөргүн кедип, машиназының чоруун шала оожумнадып эгелээн. АТБ-те баргаш, бөгүн чүнү кылырын биле шаап алгаш, оон бажынга кире дүжер деп шиитпирлээш, кайы орандан илдең кызыл өңнүг гаражынче угланкан.

Николай Федорович Кулагинге таваржып алыр дээш, бис ол автобүдүрүлгеге эртен эрте, кежээ орай та чеже четкен бис. Ону Улуг-Хем ол чарыында чаа карьерге ажылдаар кылып каарга, ам таварышкан бис. Дежурный механиктиң олурар чылыг өрээлинге, дүнде орай бар эвес дээш, үр-ле хөөрежип келдивис.

— Бо коллективке безин ажылдаа-ла 16 чылдың нүүрү болу бердим. Эп-найыралдыг-даа, ажыл-ишчи, эрес-кежээ-даа улус мында чыылган чер бо. Бисте кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткили планныг онаалдаларны күүседиринче угланган. Бодум дугайты чүгле бо айда безин ийи айның нормазын ажырар сорулга салып алган мен—деп, Н. Ф. Кулагин чугаалай-дыр.

Шалыпчы чолаачы Николай Кулагин бо хүннерде беш чылды доозуп, 1975 чылдың октябрьның үлүүнде ажылдап турар. Беш чылдың 3 чыл он айларында ол 343,2 муң тонна-километр чүък эргилдезин кылыр хууда планныг турган, херек кырында 864 муң тонна-километр чедирген. Эрес-кежээ чолаачының мурнунда тоску беш чылдың ийи ай безин четпес хире үези артып калган!

Ону кажан күүседиптер деп турарын ооң бодундан дыңнаптаалы:

— Эрткен он айларның түңнелинден каш сан адаптайн. Планым 14,7 муң тонна-километр турган, ону 22 муң тонна-километр кылдыр азы 150 хуу күүседип алган мен. 227 кг бензинниң камнап алдым. Ол темпини барымдаалап көөр болза, бо шиитпирлиг чылдың төнчүзүнге чедирбейн-не беш чылда бодумнуң хууда планныг онаалдамны үш чылда күүседип, социалистиг хүлээлгеде көрдүнгенинден эртелээр аргам бар.

Совет кижилер тоску беш чылдың үлүүнде шак мындыг маадырлыг ажылдап турар-дыр.

О. НАМЧЫЛАК.

ЧУРУКТА: Н. Ф. КУЛАГИН рейс сөөлүнде путёвка дужаап тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Слёттуң киржикчилери чугаалап тур

Кызылга республиканың ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң следу болганын моон мурнунда дыңнаткан болгай. Ам ол слёттуң чамдык киржикчилериниң саналдарын номчукчуларга бараалгадыр-дыр бис.

Ю. И. ВЛАДИМИРОВ (Кызылда политехникумнуң башкызы).

— Бо слёт бистиң моон соңгаарғы ажылывыска уг-шиглин улам тодарадыры чигзиниг чок. «Тувинская правда» солунга баштайгы материалымны үнерге, амыразанымны утпас мен. Чүгле солунга мээң адымның парлааны дээш эвес, харын мээң коллективимниң ажыл-ижи хөйге билдине бергени дээш, өөрүп турган мен. Ооң соонда мени редакцияже чалап, сүмени кадып, спорт темазынга материал бижиирин чагаан. Ол хевээр-ле редакция-биле харылзажып эгелээнним бо.

Материал бижиирде, чүгле ылаптыг фактыларга даяныры, хөй ажылдаары, үргүлчү өөренири чугула. Оон аңгыда чүгле чедиишкиннерни магадап биживейн, четпестерни база эскерип, «дүвүреңчиг медээлерни» бээри чугула.

Редакциялар бистиң-биле доктаамал харылзажып, харын чыып алгаш, өөредип, сүмелеп турарын күзээр-дир мен. Ындыг семинарларны районнарга-даа эрттирип болгай-ла.

Ажылчын ийикпе көдээ корреспондент кижи бижээн чүүлүн хоолгалааш, янзы-бүрү черлерже чорутпайн, чаңгыс редакция-биле бызыг харылзааны тудар болза, эки деп бодаар мен.

Бистиң мурнувуста бүгү эжиктер ажык, ажыл хөй. А демниг хөделир болзувусса, ниити херээвиске дөгүм болур.

Д. Ч. ЧҮЛДҮМ-ООЛ («Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы).

— Партияның XXIV съездизи чонну амыдырал деңнелин улам экижидеринче онза кичээнгей салган. Мооң-биле холбаштыр ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерниң мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Мен—тудугжу кижи мен. Тудуг ажылдарының дугайын солуннарга бижип, радиога дамчыдып, телевизорга көргүзүп турар. Ынчалза-даа чамдык эштер чүгле чедиишкиннер чыгташ, ханы анализ кылбайн баргылаар-дыр. Четпестерни өй-шаанда илередири чугула. Чижээ, чаа театр тудуунда ажылды организастааның куду деңнелдиин Невоннин солунга шын шүгүмчүлээн. Ооң материалын тудугнуң партия организациязы сайгаргаш, чогуур хемчеглерни ап, ажылды экижиткен болгай. Парлалга сөзүнүң дээштиин ындыг-дыр.

Улус ажыл-агыйының түс-түс адырларының аайы-биле ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерни көвүдедири чугула. Чүге дээрге, чижээ, тудугнуң технологиязы, онза чүүлдери-биле таныш эвес кижи ооң дугайын ханызы-биле бижип шыдавас болгай.

Чаңгыс коллективте ажылдап турар бижикчилер аразында харылзажып, сүмележири чугула. Бис С. Сандан-биле ынчаар ажылдап, кым, чүнү, канчаар бижиирин дугуржуп ап турар бис. Ол боттарын катаптавазынга кончуг чугула.

З. Н. САМБЫЙ-ООЛ (Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң комсомол комитединиң секретары). — Колхозта комсомол комитеди аныяктарның көдээ ажыл-агыйга ажылдаарынга белеткээр талазы-биле перспективатиг планны тургускан. Шуй школазын бо чылын доосканнардан безин 8 кижи мал ажылында 2 звено болуп ажылдап турар. Колхоз баштаар чери оларны оттулар ыяштан эгелеп хандырган, радиоприёмниктерни садып берген.

Солуннар аныяк ажыл-ишчилерге сонуургандчыг чүүлдерни үргүлчү парлап турарын күзээр бис. Чижээ, «Тываның аныяктарының» 4-кү арнынга солун чүүлдер дугайында медээлерни ам-даа көвүдетсе чогуур.

Оон аңгыда ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерни редакцияларның, типографияның ажылы-биле таныштырып, өөредири күзенчиг-дир.

О. Х. ТАВАА (Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны).

— Амгы үеде көдээ черлерниң чурттакчыларының эртем-билиги-даа, культура талазы-биле деңнели-даа хоорай чурттакчыларындан дудак чок болдур ийин. Солуннуң ээлчеглиг номерин кыры-биле номчуп, радиону анаа-ла дыңнап эртер эвес, харын-даа массалыг информацияны ханы анализтеп турар апарган. Ынчангаш ооң парлалгага бөгүнгү негелдези бедээн. Ындыг болганда бистерниң, көдээ бижикчилерниң, оларның мурнунга харыысалгавыс кажангызындан артык бедээн.

Мен солунга бижиир дээн кандыг-даа материалымның фактыларын партия эге организациязы, көдээ Совет күүскому-биле ылавылап турар мен. Бижикчиниң бодунуң партийжи харыысалгазы турар болбайн аан, ынчалза-даа эштиң хуунуң сүмележилгези, фактыларны катап-катап хынаары кажан-даа артык эвес деп бодаар мен.

Оон ыңай назы-харым улгады-даа берген болза, чугула кампаниялар үезинде редакция-биле харылзажып турар мен. Партийжи парлалга-биле сырый харылзааны тудары, улус ажыл-агыйының мурнунда тургустунган улуг сорулганы боттандырарынче чонну мобилизастаар дээш парлалганың чорудуп турар күжениишкининге бодумнуң үлүүмнү киириптирерин мээң бир хүлээлгем деп бодаар мен.

Р. М. ЗЫКОВА («Тыва көдээ тудуг» трестиң инженери).

— Солунга бижип эгелээн үемден эгелээш, редакцияларже чагааларны бижип-даа, ажылчы чоннарның чагааларын сайгаржып-даа келдим. Чамдык чагааларны, корреспонденцияларны номчааш, мынча карактыг, шак ол хире дыңнангыр орган чоңга сонуургангчыг-даа болбайн канчаар деп болай бээр чордум.

Бо слётка киржип турар журналистер, чогаалчылар, партия, совет ажылдакчылар, көдээ болгаш ажылчын корреспондентилер совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылын чырыдып бижип турар. Ындыг болганда демги мээң чугаалааным хөй чагааларның аразында ол бүгүнү чечен чогаалдың чидиг сөстери-биле илередирин оралдажып чорууп аныяк үннер дыка хөй таваржыр. Ынчалза-даа оларның шуптузун партийжи солунга четче чырыдары, ооң чедер-четпезин сайгарары берге болгай. Ындыг болганда ол аныяк талантыларның чедир өзеринге профессионал чогаалчылар дузалап болур. Чижээ, неделяда чаңгыс катап оларны чыып алгаш, бир-ийи шактан чарыгдап туруп, дуза кадып чүге болбас деп. А ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер өөреринге кажан-даа белен бис.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң тараажылары күскү дүжүт ажаалдазы чорул турар үеде-ле келир чылдың тарылгазынга херглээр үрезинни четчир кылдыр уруп алган. Бо хүннерде тараажылар үрезинни чажарынга белеткээриниң ажылынче кирген. Кол аъш-чем культуразы кызыл-тастың 590 тонна үрезинин арыглап дооскан.

Белеткеп алган кызыл-тас үрезиннерниң иштинде «Мильтурмнуң» бирги бөлүүнүң 200 тонна, ийигизиниң — 90 тонна, үшкүзүнүң — 100 тонна, «Скала» сорттуң 200 тонна үрезини бар. Оон ыңай 354 тонна сула үрезини база арыглаттынган. Тараажылар уруп белеткеп алганы 300 тонна арбай үрезининиң арыглаашкынынче база кирген.

Дукаа Чусумаа, Уйнук Күңзенмаа, Маня Чадамба, Зоя Има, Анай Калын-оол олар үрезин белеткелинде шалып ажылдап турарлар. Шаңда тараа сайгарып, ыңай-бээр дажыглап турар чолаачы Александр Шатаев база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Склад эргелекчизи коммунист И. Хурагандай үрезин белеткээр ажылды эки башкарып турар.

О. ТАВАА.

ОРЕНБУРГ ОБЛАСТЬ. Орск-Халиловонуң металлургия комбинадында эң-не улуг, дөрткү домнаны тудуп доозупкан. Домнаның 86 метр шыпшык бажында күш-ажылчы алдарның кызыл тугу киискип турар. Тудугжулар үжен тос тудуглар кирген бүдүн металлургия комплекизин тургусканнар.

Ол Бүгү-эвилелдиң комсомолчу тудуунга кыска хуусааның иштинде дыка хөй чер казып, бетон салыр ажылды кылып, 35 муң тонна хире демир-дески болгаш дериг-херекселдерни эптеп тургускан. Ол ийи муң кубометр хемчээлдиг чаа домна суугузу хонук санында-ла 4 муң ажыг тонна демирни эзилдирип шыдаар аргалыг.

ЧУРУКТА: Орск-Халиловонуң металлургия комбинадының № 4 домна суугузу-дур.

Н. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

УЛАМ ШУДУРГУ АЖЫЛДААР

Эр боол эзер дергизинден туттунга-ла, күш-ажылчы амыдыралым мал ажылындан адырылбаан. Совет Армияның хүрээлеңинге шериг албанын эрттиргеш, төрээн черим Баян-Талага ээп келгеш, малчын ада-иемниң ажылынга дузалажып кирипкен мен. Ынчан хойжу, механизатор, чолаачы, тудугжу, кадарчы, тараажы болур бе дээрзин шүгдүнүп эгелээн мен. Оларның кайызы-даа чоңга үнелиг мергежил. Ада-иемниң ажылынга дузалажып, чылдың кайы-даа үелеринде хой кадарып, ооң чаш төлүн доруктуржуп ажылдап турганым малчын болурунга мени дадыктырган.

Тускай өг-бүлелиг болуп, Дарышмаа Орусовна-биле амыдырал тудкаш, ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге үлүүвүстү киирер деп шиитпирлеп алгаш, колхоз баштаар черинден хойжуладырын дилеп, билдиришкин киирдим. Дилээмни хандырган. Оон бээр малдаа-ла он беш чыл ажып тур мен.

Мал ажылының мурнакчы дуржулгазын ажылывыска ажыглап, хоочун хойжу — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың, дуржулгалыг малчыннар Моңгуш Ырыштың, Куулар Үмер-оолдуң болгаш өскелерниң-даа арга-сүмелерин дыңнап, ажыл-дуржулгаларын өөренип турган бис. Ол чорук халас барбаан.

Хой ажылынга ажылдап, хөй хурагач доруктуруп, арбын дүк алган дээш Дарышмаа Орусовна Куулярны бо чылын Совет чазак «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаан. Ол бисти күш-ажылга улам-на сорук кирген.

Хүлээп алган коданывыска ажаалга-тежээлдени экижиделери-биле кады, ооң чаш хураганын меңди доруктурарынга, дүккүрүн элбедиринге бар аргаларны ажыглап тур бис. Күш-ажылчы чылдарывыстың дургузунда төрээн колхозувуска 3000 ажыг баш хураганны доруктургаш, дужаап бердивис. Бистиң коданывыс чыл бүрүде хөй дүктү берип келген. Ажылга чедиишкин, хөйге мактадыры дээрге күш-ажылчы бөдүүн кижиниң төлептиг чоруунда деп билир бис. Чедиишкинге меңээргенмейн, харын ону быжыглавышаан, улам-на бедик көргүзүт дээш ажылдаар күзел-соруук кижини чайгаар-ла хайныктырар.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг чылы —1973 чылда, 1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш Бүгү-эвилел чарыжынга киришкеш, төрүүр 100 баш хойга онаашпыр 96 хураганны, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү алырын, 10 тонна сигенни бодумнуң күжүм-биле кезип белеткээрин, хойнуң деңгилдезин ортумактап күдулатпазын, хураганны чай ортузунда кодандан тускайлап дужаарын, тарып боозадылгага коданны организастыг киирерин хүлээнгеш, бистиң колхозтуң хойжузу Куулар Машпакты күш-ажылчы чарышка кыйгырган мен.

Хүлээлгени алыры, кым-бир кижи-биле чарыштыг ажылдаары чедиишкин дээш демиселдиң эге базымы. Сөглээн сөске ээ болуру, ооң боттандырыышкыны дээш ажылга бот-харыысалгазын бедидери күш-ажылчы демиселде кол чүүл. Хойнуу эки кадарып, ажаап турган, бо чылын төрүүр 100 хойга онаашпыр 99 хураганны, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү алгаш, хүлээлгемни күүсеттим. Оон аңгыда 15 тонна сигенни кезип, 10 тонна саваңны бөлүп, кыштагда чедирип алдым. Витаминниг чем — будук-бүрү бисте бир тонна хире бар. Амгы түңнел-биле алырга, хураган, дүк алыр талазы-биле Машпак Чолдак-Хунаевич мени ашкан болду.

1974 чылда мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң планныг сорулгаларын чединишкинниг боттандырарының бызыг магадылалы—малды хүр кыштагладыры болгай. Ынчангаш хой база хураган кажааларын ыяк септеп, дерип алган мен. 20 тонналдан эвээш эвес хире кургаг өдек кыштагда бар. Хоюм январьның сөөлзүредир хураганнаар. Аңаа бүрүн белен мен.

Тывага хой ажылын улам ыңай хөгжүдериниң хемчеглерин айыткан СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырары малчын, мал ажылында специалист бүрүзүнүң чугула сорулгазы.

Хой ажылын шапкын хөгжүдери дээрге, ооң баш санын улам өстүрбүшаан, дүккүр, эъткир продуктулуун бедидери-дир. Партияның салганы ол сорулганы боттандырарынга бистиң колхозка чүү негеттинерил? Хамыктың мурнунда хойнуң уксаазын экижитпишаан, кодан бүрүзүнге хойнуң чаңгыс зай болдурары чугула. Мээң коданымда хойлар безин холушкак: меринос, каракуль, түс чернин. Бо байдалды эдери зоотехниктерге онаажыр. Оларны экижидери, мал чемининг бызыг баазазын тургузары-биле мал чеми культураларының тарылгазын калбартыры, ажыглаттынмайн турар черлерни шиңгээдип алыры чугула.

Хой ажылын хөгжүдериниң хемчеглерин боттандырарынга күш-ажылчы үлүүвүстү киирери-биле 1973—1974 чылдың кыжыныңдан малды хүр ажырар, чаш хураганны меңди доруктурар, хойдан элбек дүктү алыр деп чаа хүлээлгелиг улам шудургу ажылдап тур бис.

К. БАДЫЙ,

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжузу.

ПОЛИТМАССАЛЫГ АЖЫЛДАРНЫ — МАЛЧЫННАРГА

СЭКП Тес-Хем райкомунуң бюрозунга кыштаглаашкын үезинде малчыннар ортузунга организастап чорудар политмассалыг ажылдарның планын бадылаан.

Ону ёзугаар район төвүнде партия организацияларын, коллективтерни малчын бригадаларга, фермаларга хуваагаш болгаш олар ай санында быжыглаан черлеринге барып, лекцияларны номчуп, беседаларны чорудуп, малчыннарның амыдырал байдалын экижидеринге үргүлчү дузалажыр ужурлуг.

Ай санында бригадаларга, фермаларга малчыннарны чыып, политкичээлдерни, зоо-ветөөредилгени, бүдүрүлге хуралдарын эрттирерин партия организацияларының секретарьларынга, бүдүрүлге албан черлериниң удуртукчуларынга дааскан. Малчын өг-бүле бүрүзү үштен эвээш эвес чагыдылгалыг турарын чедип алыр. Мал ажылының продуктуларын көвүдедип, оларның бот-үнезин чиигедириниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң аргаларын айыткан лекция, беседаларны тускай эртемниглер үргүлчү чорудуп турарынче кичээнгейни углаттырар. Бо ажылды «Билиг» ниитилелиниң эге организациялары углап-шиглээр ужурлуг.

Политмассалыг ажылдарны чорударының баазазын быжыглаары-биле чамдык практиктиг хемчеглерни боттандырары база көрдүнген. «Тес-Хем» совхозтуң болгаш «Ак-Эрик» колхозтуң фермаларын радиожудар болгаш телефоннудар. Кызыл-булуңнарны дерип, шимээш, доктаамал ажылдадыр. Малчыннарже автолавкаларны график ёзугаар үндүрер. Чугула херекселдиң барааннары-биле кады радиоприёмниктерни, оларның батарейларын, номнар садыглаарын боттандырар.

Культура ажылдакчыларының мурнунда тодаргай сорулгалар салдынган. Агитация уран чүүл бригадалары, көжер кино, библиотекалар малчыннарга үргүлчү чедип турар ужурлуг.

Бо планның хажык чок күүселдезин организастаарын партия эге организацияларынга, ажыл-агый, албан организация, бүдүрүлге удуртукчуларынга бюро сүмелээн.

(Бистиң корр).

Бир чагааның изи-биле

Хойжунуң шынчызы

Бистиң редакцияга Каа-Хем районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжузу Тараачы Шутунович Адыяа чагаа бижээн. Колхоз баштаар чери, ылаңгыя кол зоотехник эш Москаленко малчыннар дугайында сагыш салбайн турарын чагаада айыткан болган. Ук чагаада бижээн чүүлдү редакция хынап көөрге, бүрүнү-биле бадыткаттынган. Ол чагаада мынча деп бижээн:

«Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң хойжулары моон мурнунда малдың баш санын өстүрүп, хой ажылының продукциязын экижидип турган. Хойжу бригаданың чедиишкинин республикага безин билдингир. Колхоз баштаар чери база мал ажылының тускай эртемниглери ханы харылзаалыг ажылдап турганының ачызы-биле ол чедиишкин чедип алдынганын дээрзин билир бис.

Сөөлгү ийи чылда колхоз баштаар чери болгаш ылаңгыя кол зоотехник Павел Петрович Москаленко малчыннар бистерниң ажыл-иживиске болгаш амыдырал-чурттаалгавыска кичээнгей салбырын кошкаткан. 1972—1973 чылдарда хойжуларның хуралын чаңгыс-даа катап чыылдырбаан. Социалистиг хүлээлгени чыл эгезинде контораже таарыштыр бижээш, бистерге, малчыннарга, берип каан болза-даа, чыл төнчүзүнге чедир ооң түңнелин үндүрбээн. Мен бодум 1973 чылда хүлээлгемге 35 хураган чедир албаачымны бодумнуң бүрүүм деп билип турар мен. Ындыг болза-даа дүк кыргылдазының меңээ онаашкан планын ажыр күүсеткен мен. Ынчалзажок бистерниң, хойжуларның, ниити ажылының түңнели билдинмес.

1971—1972 чылдарда хойжуларның чамдык кезиин ээлчеглиг ажылче шилчидерин колхоз баштаар чериниң хуралынга шиитпирлеп каан турган. Ынчангаш колхоз төвүнге чаа бажыңнарны тудуп эгелээн. Оларның тудуунуң доозулганы малчыннарга өөрүшкү болбаан. Чүге дээрге малчыннарга аазап туткан бир бажыңның ийи өрээлин колхозтуң удуртукчулары, тодаргайлаарга, бир өрээлди кол зоотехник Павел Москаленко, өскезин колхозтуң кол инженери ээлеп алганнар.

Хойжулар бистерниң чаа ёзу-биле ажылдаар, өскээр чугаалаарга, ээлчеглиг ажылче шилчиир дугайында изиг күзелдивис ооң-биле өжүп баткан.

Эрткен чылын колхоз төвүнге малчыннарның уругларынга дүн-хүнде ажылдаар ясли-садтар ажыдар деп улуг чугаа болган. Малчыннар район төвү чедип, уругларын эмчиге шинчидип, шүүдеп кааны-биле ол айтырыг эрә соксаан.

Хойжуларга кино, концерт, лекция, беседа дээрге—уттундурган чүүл-дүр.

Чаңгыс чижектен көргүзүп көрейн. Бо чылдың март айның 15-те ыры болгаш танцының «Саян» ансамбли бистиң колхозка аалдап келген. Ону колхоз төвүнден ырак эвес черде турар хойжуларга безин дыңнатпаан. Бистер каш малчыннар дүш бооп таварышкаш, ол солун концертти көөр аргалыг болган бис.

Ажылдың төлевириниң талазы-биле бисте база хомудалчыг чүүлдер бар.

Бистер, колхозтуң хойжулары, боттарывыстан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылып турар бис. Бистиң дугайывыста сагыш салышкыны база турар ужурлуг. Ылаңгыя аныяк кадарчыларның дугайын ап көрээл. Оларның культурлуг амыдыралынче көңгүс сагыш салбайн турарындан аныяктар мал ажылынче баар сонуургал чок...»

Хойжу Т. АДЫЯА.

* * *

Бо чагааны ап алгаш, ук колхозка бардывыс. Республикага суралыглыг хойжу, Октябрь революциязы орденниң эдилекчизи Д. А. Дарааның аалы бо. Хойжу боду чок, кодан хойларын одарладып чорупкан болду. Ынчалза-даа дузалакчы кадарчы Дараа Күске Хуурак-ооловна бодунуң ажыл-ижиниң болгаш амыдырал-чурттаалгазының дугайын биске долузу-биле таныштырды.

Республиканың хөй-хөй ажыл-агыйларында ышкаш, ук колхозтуң хойжулары экономикага биче эвес салышкынны киирип турар. Ынчалза-даа оларның кызымак, шудургу ажылын колхоз баштаар чери чедир үнелеп көрбейн турар. Кино, концерт, лекция, беседаның болбайн турары үстүнде чагаада бижээни ышкаш, хевээр арткан.

Улуг хойжунуң дузалакчызы-биле бистиң чугаавыска мурнунда ук колхозка суралыг хойжу ораап, амгы үеде пенсионер Салчак Багай-оолович Каваа база киирипти.

Эш Каваа мынча диди:

— Мен хөй чылдарда хой кадарып ажылдап чордум. Колхоз баштаар чери кижи дугайында сагыш салыр болза, кыштың чыккылама соогу безин эсти бээр болдур ийин.

Биске келген чагааның авторунуң аалынга бардывыс. Ук аал ындыг-ла ыр эвесте кыштаглаан дээрзи билдингир болду. 450 ажыг хойну кадарып турар эш Адыяаның коданы колхоз төвүнден 10 километр четпес черде турар.

Дузалакчы хойжунуң чугаазы-биле алырга, хой ажылынче колхозтуң аныяктары көрүнмейн турар. Оон кара чаңгыс чылдатааны — аныяк кижилер дугайында сагыш салышкынның чок болуп турарында.

Редакцияга келген чагааның шынныынга хойжулар Д. Дараа, Т. Адыяа болгаш М. Кызыл-оол оларның кыштаглаарынга баргаш, бүзүреливис.

Тывага хой ажылын улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң доктаалы ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, тускай эртемниглеринге малчыннар дугайында сагыш салырын хүлээдип турар. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң удуртукчулары ону билбес дээр болза, көңгүс шын эвес болур ийик. Олар сорулганы-даа, ажыл-агыйда тургустунуп турар байдалды-даа эки билирлер. Ынчалзажок малчыннарның амыдыралын экижидери-биле боттуг хемчег албайн турары элдептиг.

С. ТАМБА,

«Шынның» тускай корр.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ КЫШКЫ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Бистиң республиканың кодээ ажыл-агыйында чаа техника чыл келген тудум улам-на немежип турар. Ооң тодаргай чижээн тоску беш чыл планының чүгле баштайгы үш чылдарының сан-чурагайларындан көрүп болур. Үш чыл дургузунда республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1029 тракторну, 680 комбайнны, 859 чүък машиназын алган. Кодээ ажыл-агыйда техниканы калбаа-биле ажыглап турарындан ооң кайы-даа адырында механизастаттынган ажылдар көвүдеп турар. Ооң ачызы-биле чаңгыс ажылчынга онаажтыр күш-ажылдын бүдүрүкчүлүгү кодээ ажыл-агыйга 1961 чылда турганындан 1973 чылда үш катап өскен болуп турар. Олла үеде бир кижиниң чепсегленгени 4,8 аът күжү турганындан 11,4 аът күжү чедир өскен. Колхозтар болгаш совхозтар 1972 чылдан эгелээш, К-700, ДТ-75 М деп улуг күчүлүг тракторларны, СКД-5 деп комбайннарны ап турар апарган.

Ол бүгү техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаары—кодээде кол күш болур механизаторлардан хамааржыр. Бистиң республиканың колхозтарында, совхозтарында 3364 механизатор ажылдап турар. Ооң кырынга ам-даа 820 механизаторну белеткээри негеттинип турар. Республиканың тараалаң ажыл-агыйлары «Тиилелге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Өөк», «Саян» совхозтарга чылдың-на трактористер, комбайнерлер чедишпес, ооң уламындан техника бүрүнү-биле ажыглаттынмайн турар. Ооң ындай бүгү механизаторларның чүгле 30 хуузу I болгаш II класстыы.

Механизатор кадрларны өөредип белеткээринге, оларның клазын бедидеринге улуг кичээнгейни салып турар ажыл-агыйлар бистиң республикада эвээш эвес. Ындыгларның бирээзинге «Көк-Тей» совхоз хамааржыр. Ол ажыл-агый механизаторлар-биле бүрүн хандыртынган. Совхозта механизаторларның барык-ла шуптузу I болгаш II класстыы болуп турар. Аңаа бо чылдың он айларының дургузунда чаңгыс тракторга ажылдап кылыышкыны 865 га болган. Ол совхозтуң мурнакчы тракторизи Петр Иванов он айлар дургузунда 1200 ажыг гектарны ажылдап кылган. А комбайнер Михаил Семыкин бо күзүн 450 га шөлдүң тараазын ажаап алган.

Механизаторларны белеткээр талазы-биле эки чижекке Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозту база айтып болур. Ук колхоз бодунга курс ажыткаш, механизаторларны белеткеп ап, оларның клазын чыл бүрүде бедидип турар. Бо колхозка он айлар дургузунда чаңгыс тракторга онаажтыр ажылдап кылыышкын 968 га болган. А ажыл-агыйның мурнакчы комбайнери Дойбан Даваа күскү ажаап алыышкын сезонунда 600 га черниң тараазын ажаап алган.

Ооң-биле черглештир, механизатор кадрларны белеткээр ажыл республиканың колхоз, совхозтарында ам-даа куду деңнелде турбушаан дээрзин айтыр херек. «Россия», «Тээли», «Алдан-Маадыр», «Ак-Туруг», «Тиилелге», «Большевик», «Найырал» совхозтарда механизаторлар белеткээри кончуг четпес болуп турар. Маңаа ийи чижектен кирип көрээлинер. «Большевик» совхозка чижеглеп алган бир тракторга чылда ажылдап кылыышкын 585 га нормалыг турла, херек кырында 91-ле га болган. А бир трактор-хүнде норма 6,2 га болза, ол ажыл-агыйда 3-ле га болган. Ындаарга «Найырал» совхозка сезонда ажылдап кылыышкын бир таркторга 748 га нормалыг турда, 276 га, а бир трактор-хүнге 2-ле га онаашкан. Мындыг куду көргүзүглүг болуп турарының ужуру чүдел? Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары механизаторларның мергежилин бедидер дугайында сагыш салбайн, класс бедидериниң курстарын организаставайн турарында-дыр. «Большевикте» I болгаш II класстың механизаторлары чүгле 17 хуу, «Найыралда»—28 хуу болуп турар. Механизаторларның өөредилгезин организаставас чоруктуң уламындан, бирээде, механизаторлар чедишпес болуп, ийиде, техника чогуур күчүзү-биле ажыглаттынмайн, анаа турар ийикпе, азы электен үрелир ужурга таваржып турар.

Кыш — механизаторларның клазын бедидеринге, чаа тракторист-машинистерни белеткээринге эң-не таарымчалыг үе. Республиканың чамдык ажыл-агыйлары механизаторлар белеткээрниң курстарын боттарында организастаан. Чижээ, «Тиилелге», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Кызыл тараачын» совхозтар 3 дугаар көдээ профессионал-техниктиг училищениң салбырларын боттарында ажыткаш, механизаторларның өөредилгезин эгелей берген. Өске бүгү ажыл-агыйлар база-ла кышкы өөредилгени соңгаарладыышкын чокка организастаар ужурлуг.

Маңаа хамаарыштыр бир чүгула чүүл болза, ажыл-агыйларда ажыттынган курстарның ажылдаарынга таарымчалыг оран-саваны тускайлап бээри, анаа башкылаашкынче бедик мергежилдиг инженер-техниктиг ажылдакчыларны хаара тудары, кичээлдерниң үзүктелиишкинин болдурбазы болур. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери механизаторларның кышкы өөредилгезинче онза кичээнгейни салыр херек. Көдээ ажыл-агыйга кээп турар болбаазын техниканы бүрүн күчүзү-биле бүдүрүкчүлүг ажыглаары бедик мергежилдиг механизатор кадрлардан кол хамааржыр дээрзин уттуп болбас.

Б. МОНГУШ,

республиканың совхозтарының бүдүрүлгеге каттыжыышкынының кол инженери.

ЫРААЖЫ КЕЗЭЭДЕ ЧОНУ-БИЛЕ КАДЫ ЧОРУУР

(В. Я. Брюсовтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга)

Валерий Брюсов (1873-1924 чылдар) совет литератураның хүрээлелинге революция мурнундагы-ла шүлүкчү ады-биле кирген. Ооң салым-чаяаныының далыкканы шилчилгелиг үе-шаг шүлүкчүнүң эрткен оруунуң нарынын—будулуушкунун, келир демиселге бодунуң ээлээр туружун дилеп-сураглаарын, хамааты-шүлүкчү боопбыжыкканын—чайгаар-ла тодарадып турар.

Брюсовтуң мөзү-шынары бодунуң үезиниң мурнакчы идеяларының салдары-биле хевирлеттинген. Мени «материализмниң болгаш атеизмниң ёзузунга кижизиткен» деп, ол боду чугаалап чораан. Ол аныяанда Белинскийниң, Писаревтиң, Добролюбовтуң база Чернышевскийниң демократтыг идеяларынга хандыкшып чораан. Гимназияга өөренип тургашла, ол материалистерниң өөредии-биле таныжып, Карл Маркстың, Дарвинниң ажылдарын номчуп турган. Ооң үзел-бодалының үндезини ынчалдыр, базым-базымы-биле быжыгып келген. Ынчалзажок эрткен чүс чылдың төнчүзүнде социал болгаш сагыш-сеткил кризизи Брюсовтуң ол үедеги чогаадыкчы ажылының кыйыы-биле эртпээн. Бодунуң идейлиг утказы үй-балай, боттуг амыдырал-биле харылзаазы чок символизм дээр чаа литература агымының чогум-на ол үеде тыптып келгени таварылга эвес. Символистер кол кичээнгейни уран-чечен чаартылгаларже, шүлүк хевириниң талазы-биле дүржулгалар кылырынче угландырып турган. Олар оозу-биле Брюсовту боттарынга ижиктирип апкан болгаш удаваанда ол ук агымның сураглыг баштыңы апарган.

Ынчалза-даа символизм лагеринге шүлүкчүнүң байдалы дыка нарын турган. «Дайзыннарның паарыңынга садыызын алыр дээш тудуп алган кижизи дег турган мен» деп, шүлүкчү боду демдеглеп чораан. Ындыг байдалдың тургустунуп келгени таварылга эвес: Брюсовтуң бодунуң үезиниң мурнакчы бодалының суурунга тывылган хөй-нити—философтуг туружу символизмниң кол принциптери-биле удурланышкак болган. Улуг уран чүүлге эргежок чугула чүве — үениң социал сеткили болгаш нити культура—символизмде чогун шүлүкчү улам хандыр медерел билген. Идея талазы-биле символизмден хоорлуушкуну чоорту хөрлээлезе-хөрлээлезе, 1905 чылдың революциязының сөөлүнде шүлүкчү ооң салдарындан шуут чарылган.

Шүлүк чогаалынга Брюсов символизмниң чажытсымаар, элдээртир, кояргак чоруундан удавайн-даа белени-биле чарлып алган. Ооң дөскел чок, хөй-нитичи мөзү-шынары бодал илередириниң чаа темаларын болгаш аргаларын дилеп турган. «Таалаңчыг үнерни болгаш алгап-йөрээп тейлээрин каггаш», Брюсов маадырлыг темаже шилчип эгелээн. Ынчалзажок революция мурнундагы Россияга «чаржынчыг, кыдыра, шыны чок, чараш эвес» буржуаз амыдыралдан чогаадыкчы ажылга ажыглап болгу дег материалды шүлүкчү тыппаан. Ол херек чүүлдерни төөгүден—эрткен-барган үе-шагдан дилеп, сурап эгелээн. Ооң аажок ханы болгаш делгем эртем-билиглии анаа улуу-биле дузалаан.

Максим Горький черле көрүңгүр чаңы-биле шүлүкчүнүң алыс онзагайын айтып: «Бо дээрге орус чуртуда эң-не культурлуг чогаалчы» деп чугаалаан. Брюсов долгандыр турар делегейни өөренип, билип алыр дээш, өшпес күзелдиг чораан. «Бир эвес чүс-даа удаа катап-катап чурттаар болзумза, мени хөрлээледип чоруур билигже чүткүлүм улам-улам кывар ийик» деп, шүлүкчү чугаалап чораан.

Бодунуң шүлүк чогаалы-биле Брюсов кижи төрелгетенниң бүгү төөгүзүн эргип көөрүн оралдажып турган. Ол Чөөн чүктүң, эллиннерниң, римчилерниң, Скандинавияның эрте-бурунгу овур-хевирлерин диргизип, төөгү-тоолчургу кончуг хөй балладаларны чогааткан. Шүлүкчү бодун эрте-бурунгу культураларның истекчизи кылдыр санап, баштайгы ажыдыкчының хей-аъды-биле ажылдап турган. Брюсовтуң төөгүлүг темага чогаалдары бодунуң үежилеринге улуг чедиишкинниг болгулаан. Октябрь революциязынга чедир Брюсовтуң шүлүк чогаалының дээдизи—«Өрүглүг чечектер» деп чыынды болур. Шүлүкчү революцияның кес кырында келгенин билип, ооң тиилелгезинге бүзүрелин ханызы-биле илереткен. Революцияны Брюсов эрги, буржуаз делегейни дазылындан тура согар күш кылдыр көрүп, байыр чедирип турган. Ол демиселге бодунуң ээлээр туружун «Кинжал» деп шүлүүнге ажыы-биле медеглээн. «Чаңнык дүжүп, диңмирээнде, ыраажы ыяап-ла чону-биле кады чоруур, ыры-биле шуурган ийи угбашкылар» деп ол бижээн.

Валерий Брюсов — Октябрьның социалистиг Улуг революциязын чайгылыышкын болгаш чигзиниг чок хүлээп көрген орус чогаалчыларының эң баштайгыларының бирээзи. Ол «Орус революцияга» деп шүлүүнге «чүс-чүс чылдарның элеп-чемдийген ханаларын аар дүктүглары-биле чуура бастырган», шимээн-даажы бүгү Өртемчейде: «Берлинде, Парижте, Нью-Йоркта» күчүлүг болгаш калбаа-биле чаңгыланып турар «кызыл аъттыг кижини» алдаржыдып ырлаан.

Шүлүкчүнүң сөзү-биле алырга, «борангай күстүг бодаралдың чазынче» хуулдурган революцияның темазы Брюсовтуң чогаалдарынга күчүлүг, чайынналчак кылдыр ажыттынган.

Лениниң овур-хевирин бодунуң чогаалынга тургускан баштайгы шүлүкчү Валерий Брюсов болган. Ол дээрге улуг кижини чүгле магадаанының сеткили эвес, харын Россияның болгаш бүгү делегейниң хуусалымынга Лениниң төөгүлүг ролюн хандыр билгени болур. Баштынчының чаартылгаларының улусчу шынарын шүлүкчү билип турган.

Октябрьның баштайгы хүннеринден-не Брюсовтуң чогаал ажылы болгаш бүгү амыдыралы революция-биле, чаа социалистиг ниитилелдиң тургузуушкуну-биле так быжыг холбашкан. Шүлүкчү коммунистиг партияның кежигүнүнге кирип алган. «Ол коммунист болганынга чоргаарланыр чораан» деп, аныяк Совет республикага чырыдыышкынның баштайгы улус комиссары Анатолий Васильевич Луначарский бодунуң сактыышкыннарынга бижээн.

Брюсовтуң чуртталгазы Октябрьның сөөлүнде ийиги тынышты алган дег болган. Шүлүкчү бодунуң доступмес күжүн чаа социалистиг культураны тургузарынга киирген. Ажылчы чоннуң калбак массаларын эстетика талазы-биле үнелиг чүүлдерже хандыкшыдарының чугулазын ол билип турган. Ажылчыннар клубтарынга, Культура ордуларынга келир үениң шүлүк чогаалының болгаш театрының дугайында лекцияларны номчуп, аныяктарга шүлүк техниказын өөредип турган. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла ол чурттуң янзы-бүрү улустарының литератураларын чоокшулаштырарын бодап эгелээн. Арменияның улуг шүлүкчүлериниң чогаалдарын очулдургаш, Брюсов «Армян поэзияның антологиязын» тургускан. Ол ажылы дээш, Арменияның Улус Комиссарларының Чөвүлели Брюсовка республиканың улустуң бирги шүлүкчүзү деп атты тывыскан. Горький-биле кады Брюсов Россияның биче-буурай улустарының литератураларының антологиязын тургузар дээш ажылдап турган.

Ол бодунуң чуртталгазының кол сорулгаларының бирээзи кылдыр санап чорааны литература уран чүүлдүң дээди институдун (сөөлзүредир В. Я. Брюсов аттыг ЛУДИ) тургузарынче кирипкен.

Брюсов анаа чүгле организакчы ажыл-биле кызыгаарланмаан. Институтка ол орус болгаш эрте-бурунгу литератураларның, шүлүк тургузуунуң, индоевропейжи дылдарның деңнелге грамматиказының, латин дылдың болгаш безин математика төөгүзүнүң талазы-биле лекцияларны номчуп турган. Валерий Яковлевич Брюсовтуң лекциязы болур дээн хүннерде институтка өске лекциялар чайгаар-ла болбайн баар тургулаан. Чүгле студентилерниң эвес, харын профессорларның-даа Брюсовту дыңнаксаары ындыг турган-дыр.

Ол-ла чылдарда шүлүкчүнүң миллион-миллион номчукчуларже угланган чаа чогаалдары парлаттынып үнүп турган.

Бодунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы-биле Валерий Брюсов орус болгаш совет литератураның төөгүзүнге улуг салыышкынны киирген.

Алексей НИКОЛАЕВ,

литература шинчилекчизи.

(ПМА).

СУУРЛАРНЫ... ЗАВОДТА ТУДУП ТУРАР

Белоруссияда Ганцевичиниң улуг панельдерден бажыңнар тудар заводунуң ийиги ээлчээн ажыглалга киирер кылдыр күрүне комиссиязы хүлээп алган. Ол бүдүрүлге черинге чыл дургузунда белеткээн кезектерден чуртталга шөлү 39 муң дөрбелчин метр болур бажыңнарны тудуп ап болур.

Бо беш чылда «Полесьениң суг тудуунуң кол эргелели» Брест, Минск болгаш Гомель областарның ажыл-агыйларынга 360 муң гектар торф шөлүн хүлээдип бээр. Аңаа хоорайжыткан суурларлыг 14 совхозту тургузар. Оларны тургузарынга тудугнуң үлетпүр методтары ажыглаттынар. Бажыңнарны Ганцевич заводунга белеткээн улуг панельдерден тудар.

(СЭТА-ның корр).

БРЕСТ.

ДЕЛЕГЕЙ бо хүннерде

ЧССР биле ГФР-ниң аразында керээге ат салган

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак Социалистиг Республика биле Германияның Федеративтиг республиказының аразында харылзааларны чогумчудар дугайында керээге ат салырының хүндүткелдиг ёзулалы ЧССР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң бажыңынга — Чернин ордузунга декабрь 11-де болган.

ЧССР-ниң өмүнээзинден ЧССР-ниң чазак Даргазы Л. Штроугал болгаш ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупек, ГФР-ниң өмүнээзинден — ГФР-ниң федералдыг канцлери В. Брандт биле ГФР-ниң оралакчы канцлери, даштыкы херектер министри В. Шеель керээге ат салган.

ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ЧССР-ниң федералдыг хуралының даргазы А. Индра болгаш Чехословакияның өске-даа күрүне, хөй-нити ажылдакчылары керээге ат салырының ёзулалынга киришкен.

Хамыктың мурнунда делегейниң ийиги дайынынга холбаштыр боттарының харылзааларының эрткен үеде берге уржуктарлыг турганын ийи тала мөңгеде узуткаар деп ылап шиитпирлиг, 1938 чылдың сентябрь 29-та Чехословакияга күш дөгээр кыжаныышкын-биле кызагдал кылып тургаш, Мюнхен дугуржулгазын нацистиг ёзу-чурум чарган деп, керээниң киирилде кезээнде чугаалаан. Ийи тала чаагай кожа-хелбээ харылзааларны калбартырының үндезинин ыяк тургузар күзелди удуртулга болдургаш, Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарын күзээр чүткүлдүг ажылдаар деп, киирилде кезээнде чугаалаан.

ЧССР биле ГФР 1938 чылдың Мюнхен дугуржулгазын кандыг-даа барымдаа чок дээрзин керээниң бир дугаар чүүлүнде чугаалаан.

Керээниң ийи дугаар чүүлүнде Мюнхен дугуржулгазын кандыг-даа барымдаа чок деп санаарынга хамаарышкан хөй-хөй бузуредиглерни тодаргайлап айыткан. Ылаңгыя бо керээ 1938 чылдың сентябрь 30-ден 1945 чылдың май 9-ка чедир үеде барымдаалаттынып турган эргелерниң уламындан хоойлу-чурум ёзугаар кижилерге онаажтыр алыр эрге хөмчеглеринге хамаарышпас, ук керээ материалдыг кандыг-бир негелделер салырының эрге үндезинин тургуспас болгаш ам чурттап турар ийикпе өлген кижилерниң хамааты болур эргелеринге дээп болбас чурумну хевээр арттырар деп, ында чугаалаан.

Керээниң үш дугаар чүүлү ийи чурттуң аразында харылзааларга хамаарышкан ЧССР биле ГФР боттарының аразынга харылзаа тударынга болгаш Европаның, делегейниң айыыл чок чоруун хандырарының айтырыгларынга КНО-нуң кол сорулгаларын, принциптерин удуртулга болдурар, олар боттарының бүгү маргылдааларын чүгле тайбың арга-биле шиитпирлээр, ынчангаш күш ажыглаарындан база күш дөгээр кыжаныышкын кылырындан оваарныр деп, ында чугаалаан.

ЧССР биле ГФР боттарының кызыгаарларынга амгы болгаш келир үеде дээп болбазын керээниң дөрт дугаар чүүлүнде бадыткааш, бот-бодунга девискээр талазы-биле оларда кандыг-даа негелде чок болгаш келир үеде-даа ындыг негелде салбас деп медеглээн.

Боттарының харылзааларын делгеренгей калбартырынче угландыр моон соңгаар кандыг базымнарны ЧССР биле ГФР-ниң кылган турарын керээниң беш дугаар чүүлүнде айыткан. Экономикага, эртем, техникага, культура, спортка болгаш оон-даа өскелерге хамаарыштыр дем каттыштырып ажылдаарын калбартыр деп айыткан.

Керээниң сөөлгү алды дугаар чүүлүнде керээни күштүг болдурарының, ат салырының чурумунуң айтырыгларын тайылбырлап айыткан. ЧССР биле ГФР-ниң аразында керээни күштүг болдуруп бадылаанының бижиктерин солушкан хүнден эгелеп, ук керээ күштүг болур деп, ол чүүлде айыткан. Бижиктерни Боннга солчур.

* * *

ПРАГА. (СЭТА). ЧТК агентилелдиң дыңнатканы болза: ЧССР биле ГФР-ниң чазактары декабрь 11-ден эгелээш элчин деңнелдери-биле дипломаттыг харылзааны тургузар деп дугурушкан.

ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕРНИҢ КҮЗЕЛИНГЕ ДҮҮШТҮР

БУДАПЕШТ. Магазиннерге кээп турар бараанарның шынарын контрольдаары, садыг четкизиниң ажылдап турарын хынаар рейдилер эрттирери ВУР-да садыг ажылынга болгаш чонга бараан болур ажылдарже ыяап-ла барымдаалаар чурум болу берген.

Чижээ, аъш-чем продуктуларының шынарын чурттуң область төптеринде болгаш улуг-улуг хоорайларда тургустунган тускай 13 институт боттандырып турар. Продуктуларның чаа деп үнеледир хиречергезин, доктааттынган негелделерге оларның дугжүрүн тодаргайлап алыр арганы бээр 60 муң хире анализти нарын аппаратура дузазы-биле ында кылып турар. Чиг-этти аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге чорудуп бергелекте, ооң ажынды болгаш микробиология анализин база аңаа боттандырып турар.

Венгрияда чонга бараан болур ажылды, садыг черлериниң ажыл-чорудулгазын контрольдаарын профэвилел организацияларының удуртулгазы-биле нургулайында хөй-ниитиниң ажылын кылыр чурум ёзугаар боттандырып турар.

Профэвилелдерниң Бүгү-венгр чөвүлели хөй-ниитиниң контролёрларының өөредилгезин организастаар дугайында шиитпир үндүрген. Баштайгы ындыг өөредилге курстары Комаром хоорайда тургустунган. Областың хөй-хөй хоорайларындан болгаш чурттакчы чоннуг черлеринден барган, хөй-ниитиниң беш чүс хире контролёру өртек тургустуушкынының, бараан өртектерин контрольдап, шынарын хынаар айтырыгларының талазы-биле лекциялар дыңнаар.

КОНТЕЙНЕРЛИГ ЧҮЪК СӨӨРТҮЛГЕЗИ

СОФИЯ. Болгарияның чазааның бадылааны чүъктерни контейнерлеп сөөртүрүнүң системазын тургузарының программазын чуртта чедиишкинниг боттандырып турар. Болгарияның далай өртээли Варнаны совет далай өртээли Ильичёвск-биле доктаамал аралаштырар далай оруунуң шугуму ажылдап турар апарган. Чүгле бо чылдың тос айларының дургузунда безин ол шугумну дамчыштыр чүүл-бүрү 140 муң ажыг тонна чүъктү контейнерлеп дажыглаан.

Транспорттуң чүък сөөртүлгелерин планнаар болгаш чүъктер башкарып чорудар, ооң бүгү хевирлериниң ажылын дүүштүр башкарар күрүнениң «Транспед» ажыл-агыйы каттыжыышкыны чуртта тургустунган. Оон ажыл чорудулгазының түңнелинде хөй тонна чүъктер кирер контейнерлерге савалааш дажыглаан бараанарның хемчээли сөөлгү чыл дургузунда 75 хуу улгаткан.

Болгария контейнерлеп чүъктер сөөртүрүнүң системазын тургузарын ЭДЧ-ниң оон өске кежигүннери чурттар-биле сырый дем каттыштырып тургаш боттандырып турар. Ам БУР биле ГДР-ниң аразынга демир-оруқ контейнерлери-биле савалааш чүъктер сөөртүрүнүң шенелделерин организастаан. 1973 чыл эртикже чедир Совет Эвилели, Чехословакия болгаш Румыния-биле ынчалдыр чүъктер дажыглажырын база шуудаткан турар.

Фашизмге удур, истеп-сүрүүшкүннерни болгаш дерзиилээшкиннерни соксадыры дээш, Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Луис Корваланны болгаш политика талазы-биле хоругдаттырган бүгү-ле кижилерни доп-дораан хостаары дээш чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазы бүгү делегейде улам калбарып турар.

ЧУРУКТА: «Чилиде ханныг өлүрүкчү чорукту соксадыр!», «Чили патриоттарга хосталга!» деп, итали ажылчы чоннарның негелде салып турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭДЧ-ниң күүском хуралы

Декабрь он бирде Москвада Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи комитединиң элдан беш дугаар хуралы ажыттынган. Ооң ажылында ЭДЧ кежигүнү чурттарның чазактар баштыңнарының оралакчылары, а ол ышкаш ЮСФР-ниң Эвилелдиң күүсекчи вечазының кежигүннери киржип турар.

ЭДЧ кежигүнү чурттарның кады ажылдажылгазын улам ханыладып, сайзыраңгайжыдарының комплекстиг программазын боттандырары-биле холбашкан айтырыгларны ында чугаалажып көрүп турар.

Хуралды Болгария Улус Республиканың төлээлекчизи Т. Цолов даргалап турар.

(СЭТА).

Камбоджада байдал

ХАНОЙ. (СЭТА). Камбоджаны хостаар күштерниң кезектери Тонлесап хемни кешкеш, Пномпеньден 17 километр соңгу-барыын талада чурттакчы чоннуг Пуролум деп черден ыңай үш километр девискээрге 5 дугаар оруктү үзе кирген. Пномпень шериглериниң командылалы 5 дугаар оруктуң девискээринче чадаг-шериглер биле танкыларының улуг кезектерин бууна октап, патриоттарның кайысылалче бурунгаарлаарын соксадырын оралдажып турар.

Дерзии шиитпир

ДУБЛИН. (СЭТА). Соңгу Ирландияда «Ольстерни хостаары дээш демиселчилер» дээр протестанчы үүлгедикчи организацияның командылал чери чаа чылдан эгелээш католик чонга удур террорну болгаш күчүлээр шимчээшкинни эгелээр деп чарлаан. Ол дугайын Дублинниң «Ивнинг геральд» дээр кежээки солуну дыңнаткан.

ЯНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

Кара-Хаак суурга «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының аныяктары болгаш ында школа башкыларының каттышкан коллективи концерт көргүзүп чораан. Программа ырлар, танцылар болгаш уран-чечек номчулгалар-биле байлак.

Сесерлиг салбырның аныяктары хостуг үезин өөп ажыглап, оюн, концерттерни организастап турарын онза сонуургадывыс.

* * *

Кара-Хаак школазынга янзы-бүрү темалыг кежээлер, чыыштар эртип турар. Ээлчеглиг чыышты школага организастыг эрттирген. Школаның эң эки өөредилгелиг октябряттарын пионерге хүлээп алган. Бичии пионерлерге кызыл галстуктарны кончуг эки өөредилгелиг угбалары, акылары баглап бергеннер.

Хоочун башкылар, улуг кижилер оларга байыр чедирген. Чыыш болган соонда эң эки ыраажылар конкурузун чарлаан. Аңаа үстүкү класстарның өөреникчилери идепкейлиг киржип, бирги черни 7 «а» класстың оолдар ансамбли алган.

З. БҮРҮНЕЙ.

* * *

Арыг-Бажы суурнуң Культура бажыңынга ол кежээ кижи бажы кизирт болган. Адачурттуң Улуг дайынынга мөчээн Ховалыг Балчый-оол аттыг кудумчунуң квартал концертин көөрү-биле көрүкчүлерниң чыглып келгени бо.

Бот-тывынгыр артистерниң аразында кымны чок дээр: башкылар, эмчилер, ажылчыннар, пенсионерлер. Концерттиң эге кезээнге солун монтажты көрүкчүлерге бараалгаткан. Мурнакчы комбайнер Кыргыс Кертик-оол биле Александра Кертик-оолдуң «Шеми хемим» деп ырын чыылганнар таалап дыңнаан. Ол-ла артистерниң аразындан маадыр-ие пенсионер Билдиңмаа Кундуңмайның «Теве-Хая» деп ырны күүсеткенин чоң чылыы-биле хүлээн алган.

Шак ындыг культурлуг дыштаныылганың планын партбюрога бадылаан болгаш тускай графигин тургускан. Бо бүгүнү клуб болгаш хереэженнер чөвүлелдери удуртуп турар.

А. ТУГАРЖАП.

Улуг-Хем район.

телевидение

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы. 13.35 — Медээлер. 13.45—Школачыларга. **«Алдын шайба»** клубтуң шаңналы дээш. 14.15—Өңнүг телекөргүзүг. **«Силерге, бистиң ырларывыс болгаш танцыларывыс».** Бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. 14.50—**«Миллионнарның ленинчи университеди». «Коммунистиг аажы-чаң дугайында».** 15.20—15.30—Чапсар. 15.30—**«Эрткен чылдарның кинолары». «Эглип келбес сүнезин».** Уран-чечек фильм. 16.45—Өңнүг телекөргүзүг. **«Москваның конькилери».** Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер. 18.15—Мультфильм. 18.25—Телемедээлер. 18.35 — Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.40 —Өңнүг телекөргүзүг. УЕФА-ның кубогу. **«Тоттенхэм»** (Англия) — **«Динамо»** (Тбилиси). Англиядан дамчыдылга. 2-ги оюн. 19.30—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап тур. 19.50—**«Шупту улусту таныыр билдинмес кижи».** Хөй сериалыг уран-чечек телефильм. 2-ги, 3-кү сериалары. 21.35—Өңнүг телекөргүзүг. **«Москваның конькилери».** Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы. 22.50—23.00 — Чапсар. 23.00—23.30—**«Үе».** Информастыг программа.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Эриктер»** 9.45, 11.30, 13.15, 16.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Хүлүмзүрүг дээш аян-чорук»** 9.20, 11.00, 15.00, 16.40, **«Өрттенген арыг»** 12.40, 18.30, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Соңгу ие»** 16.50, 18.40, 20.30, **«Иван Васильевич профессиязын солуп тур»** 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Романтиктер»** 15.00, 18.40, **«Хар хереэжен дугайында тоолчаан чугаа»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: **«Капитан Джек»** 16.30, **«Хей шуугаазын»** 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Пар. ана 2. Тираж 15.953 ЧАГЫГ № 290.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС —01544.